

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Bakalářská práce

Jana Kadlecová

Mladí dospělí a trest odnětí svobody

Prohlášení autora o původnosti díla:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce, s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou všechny citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že v souvislosti s vytvořením této bakalářské práce jsem neporušila autorská práva třetích osob.

V Olomouci dne

.....

podpis

Poděkování:

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Martinu Dominikovi Polínkovi, Ph.D. za metodické a cíleně orientované vedení při plnění úkolů realizovaných v návaznosti na bakalářskou práci.

Obsah

1	ÚVOD.....	7
2	POJETÍ TRESTU A TRESTÁNÍ V HISTORICKÉM KONTEXTU ...	8
2.1	VZTAH PENOLOGIE S OSTATNÍMI VĚDAMI	8
2.2	TREST, JEHO FUNKCE A CÍLE	9
2.3	HISTORICKÉ POJETÍ TRESTU	10
2.3.1	<i>Starověk</i>	10
2.3.2	<i>Středověk</i>	11
2.3.3	<i>Osvícenství</i>	11
2.3.4	<i>Novodobé pojetí</i>	11
2.3.5	<i>Přelom 19. a 20. století</i>	14
2.4	HISTORIE VĚZEŇSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH	15
2.5	HUMANIZACE ČESKÉHO VĚZEŇSTVÍ.....	18
3	VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR.....	20
3.1	STRUKTURA VĚZEŇSTVÍ V ČR.....	20
3.2	ORGANIZAČNÍ JEDNOTKY.....	20
3.2.1	<i>Vazební věznice</i>	20
3.2.2	<i>Věznice</i>	21
3.3	ÚKOLY VĚZEŇSKÉ SLUŽBY.....	21
3.4	PRACOVNÍCI VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČR.....	22
4	VÝKON VAZBY A VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	25
4.1	PRÁVNÍ ÚPRAVA VÝKONU VAZBY	25
4.2	DŮVODY VZETÍ DO VAZBY	26
4.3	TRVÁNÍ VAZBY	26
4.4	PRÁVNÍ ÚPRAVA VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	27
4.5	PŘIJÍMÁNÍ A UMÍSTOVÁNÍ ODSOUZENÝCH DO VÝKONU TRESTU	27
4.6	DIFERENCIAČNÍ SKUPINY A TYPY VĚZNIC	27
4.6.1	<i>Diferenciace odsouzených</i>	28
4.6.2	<i>Typy věznic</i>	29
4.7	PROGRAM ZACHÁZENÍ	29
4.7.1	<i>Standardizované programy zacházení</i>	30
5	PROBACE.....	32

5.1	POJEM PROBACE.....	32
5.2	ALTERNATIVNÍ TRESTY	33
5.3	OBEČNĚ PROSPĚŠNÉ PRÁCE.....	34
6	POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE.....	35
6.1	KONTINUÁLNÍ SOCIÁLNÍ PÉČE.....	35
6.2	NESTÁTNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE	36
7	VĚZNICE KUŘIM.....	37
7.1	HISTORIE	37
7.2	SOUČASNÁ PODOBA KUŘIMSKÉ VĚZNICE	37
7.3	PROJEKTY PRÁCE S ODSOUZENÝMI	39
	7.3.1 Program zacházení s mladými dospělými.....	39
	7.3.2 Terapeutické programy.....	40
	7.3.3 Výstupní oddělení.....	40
8	VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	41
8.1	METODOLOGIE.....	41
	8.1.1 Kvalitativní, kvantitativní a smíšený výzkum	42
8.2	VLASTNÍ VÝZKUM.....	46
8.3	VÝZKUMNÉ OTÁZKY PRO STRUKTUROVANÝ ROZHOVOR.....	48
	8.3.1 Otázka 1: Kolik je Vám let?	48
	8.3.2 Otázka 2: Jaké máte vzdělání?	49
	8.3.3 Otázka 3: Jak dlouhý trest si odpykáváte?	50
	8.3.4 Otázka 4: Jak reagovali na uvěznění Vaši blízcí?	51
	8.3.5 Otázka 5: Jste s nimi v kontaktu, navštěvují Vás, jak Vám pomáhají?	51
	8.3.6 Otázka 6: Byl již někdo ve Vašem okolí ve výkonu trestu?	52
	8.3.7 Otázka 7: Jaký jste si zvolil program zacházení, daří se Vám ho plnit?	53
	8.3.8 Otázka 8: Co si myslíte o svých osobních úkolech, týdenních programech? (Čeho se týkají, jak se Vám je daří plnit, kolik jim věnujete času apod.)	54
	8.3.9 Otázka 9: Co si myslíte o skupinových setkáních, komunitách, klubu mladých? (Jak často se jich účastníte, čeho se týkají, v čem Vám pomáhají apod.)	54

8.3.10	<i>Otázka 10: Co Vás ve výkonu trestu nejvíce naplňuje?</i>	55
8.3.11	<i>Otázka 11: Jaké máte cíle, plány do budoucna? Čemu se chcete věnovat po propuštění z výkonu trestu?</i>	56
8.3.12	<i>Otázka 12: Bude Vám někdo nápomocen (rodina, přátelé, organizace, sdružení, úřady apod.) po propuštění z výkonu trestu?</i>	56
8.3.13	<i>Otázka 13: Co (kdo) si myslíte, že Vám může v budoucnu pomoci, aby se již neopakovala tato životní situace (výkon trestu odnětí svobody)?</i>	57
8.3.14	<i>Otázka 14: Změnil byste něco ve svém chování, jednání, pokud byste věděl, co Vás čeká (odsouzení, vazba, nástup trestu...)?</i>	58
8.3.15	<i>Otázka 15: Co Vám vězení (uvěznění) vzalo a co Vám dalo?</i>	58
8.4	SHRNUTÍ	59
8.5	DISKUZE	60
9	ZÁVĚR	61
10	CITOVANÁ LITERATURA	63

1 Úvod

K nejzákladnějším vyšším potřebám lidstva patří svoboda. Svoboda je pro každého člověka tak významnou hodnotou, že je zanesena i do Listiny základních práv a svobod [1], kde se ve článku 3.1 mimo jiné uvádí, že *základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení*. Bakalářská práce ale pojednává o osobách, se zaměřením na skupinu mladých dospělých, jež porušily další z článků (č. 2.3) výše uvedené listiny, uvádějící, že *každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá*

V této práci popisují historii trestu a trestání, současný vězeňský systém, jednotlivé pozice zaměstnanců přicházejících s obviněnými a odsouzenými do styku, možnosti programu zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody (VTOS), resocializaci po propuštění z VTOS a možnosti alternativních trestů a s tím spojenou nabídku současných institucí, organizací a občanských sdružení v pomoci těmto odsouzeným. Cílem bakalářské práce je také poukázat na přístupy při práci s mladými dospělými ve výkonu trestu odnětí svobody a částečně zmapování chodu kuřimské věznice, především oddělení mladých dospělých, které jsem měla možnost poznat během své praxe, kde probíhalo i mé výzkumné šetření.

„Prvním a největším trestem hříšníků je vědomí, že zhřešili.“

„Kdo lituje svého činu, je téměř nevinný.“

Lucius Annaeus Seneca

„Ukažte mi vaše vězení a já vám řeknu, jaká je vaše společnost.“

W. Churchill

2 Pojetí trestu a trestání v historickém kontextu

Kapitola představuje obor, který se zabývá otázkami trestu a trestání, poukazuje na jeho provázanost s ostatními vědami a uvádí obecně cíle trestů. Dále upozorňuje na rozdílnost z historického hlediska a popisuje počátky vězeňských systémů. Závěrečné podkapitoly se zabírají vývojem vězeňství v českých zemích.

Penologie je vědou, zabývající se problematikou trestu a trestání. Název pochází z latinského poena = trest + řeckého logos = slovo, nauka.

„Předmětem zkoumání penologie jsou metody zacházení s pachatelem trestného činu (tresty a způsob jejich výkonu), které co nejúčinnějším způsobem dosáhnou změny v chování pachatele tak, aby se mohl začlenit do společnosti jako řádný občan“.

Penologie se tedy zabývá [2]:

- účinky trestu a trestání, zkoumá účinnost různých druhů trestů,
- zabývá se vývojem penologie a jejích různých koncepcí v historických souvislostech,
- zkoumá sociálně psychologické procesy, jevy, vztahy a zákonnosti, které vznikají v důsledku aplikování trestu,
- zabývá se psychosociální a fyzickou realitou pachatele – např. zdravotní stav, sociální zázemí, věk, dosažené vzdělání apod.,
- zkoumá přístupy k výchovnému zacházení s vězňými, aby bylo dosaženo co nejefektivněji účelu trestu,
- zkoumá systém institucí a jejich funkcí při realizaci zákonného postihu,
- zkoumá, hledá i jiné sankce, které by účinně ovlivňovaly chování pachatelů trestných činů, ochranná opatření, alternativní zacházení s pachatelem.

2.1 Vztah penologie s ostatními vědami

Do penologie se často prolínají obory jako pedagogika, psychologie, sociologie, sociální práce, speciální pedagogika, právo, medicína aj.

Při práci odborníků jsou obory jako pedagogika, psychologie, speciální pedagogika a medicína důležitou oporou pro správnou diagnostiku uvězněných osob, zařazení do konkrétního typu věznice a volbu při použití metod a forem programu zacházení. Taktéž napomáhají lepšímu porozumění chování a jednání vězňů, které je často ovlivněno ztrátou svobody především v zátěžových situacích.

„Penologie má vztah zvláště k aplikovaným pedagogickým a psychologickým disciplínám. Jsou to zejména penitenciární pedagogika a penitenciární psychologie. Penitenciární pedagogika je aplikovaná pedagogická věda, která se zabývá zkoumáním, výchovou a vzdáváním osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody.

Penitenciární psychologie je součástí forenzní psychologie. Zabývá se psychologickou problematikou věznění člověka, jeho adaptací, prožíváním, psychologickými aspekty zacházení s vězněm včetně aplikace psychologických metod, penitenciární diagnostikou (zařazování odsouzených do skupin), vhodností pracovního zařazení vězně, expertizou pro posouzení možného podmíněného propuštění, interakci vězeň - personál, psychologickým výběrem personálu apod.“

„Nedílnou součástí snah penitenciární psychologie je i harm reduction – minimalizace negativních dopadů věznění na psychiku člověka. Obecně lze říci, že penitenciární psychologie zkoumá psychologické problémy procesu penitenciárního zacházení“ [3].

2.2 Trest, jeho funkce a cíle

„Trest je jedním ze základních výchovných prostředků. V celospolečenském (sociálním) kontextu je používám jako významný obranný mechanismus před chováním a jednáním, které porušuje zavedené sociální konvence, pravidla nebo normy, tedy i delikventním jednáním, přičemž systém trestů je vymezen sociálními normami, zejména právem“ [3].

Konkrétními funkcemi trestu odnětí svobody neboli jakýmsi obecným cílem se zabýval Mařádek [4], dle něž existuje sedm funkcí trestu:

- 1) funkce msty a odplaty – jde o jednu z nejstarších funkcí,*
- 2) funkce represivní – pokud by byl trest represí, byl by neefektivní, ale často dokonce i kontraproduktivní,*
- 3) funkce vyrovnávací na ose oběť pachatel (rovnováha trestu se spáchaným trestným činem), dalo by se použít i pojmu funkce újmy (trest musí být vždy újmou, jinak by ztratil smysl),*
- 4) funkce preventivní (odstrašující),*
- 5) funkce solidarizace – sociální funkce trestu v komunitě a to v tom případě, kdy potrestání zločince může obnovit (nebo obnovuje) solidaritu komunity, kterou pachatel svým činem oslabil,*

6) *funkce izolace – zvláště nebezpečný vězeň je izolován od ostatní společnosti, aby jí nemohl dále škodit (např. doživotní trest odnětí svobody),*

7) *výchovná funkce trestu je též nazývaná funkcí penitenciární, resocializační, regulativní či funkcionální. Jde o základní funkci v moderní penologii. Klade si za cíl vězně změnit pozitivním způsobem (napravit, resocializovat či reintegrovat).*

Trest by měl být pro zločince neúměrným rizikem ve smyslu vysoké pravděpodobnosti dopadení a neodvratnosti odsouzení, měl by být:

1) *citelný,*

2) *být až na výjimky jistý*

3) *a následovat co nejrychleji po provinění [5].*

„Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti. S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem“ [2].

2.3 Historické pojetí trestu

Pro novodobé nahlížení na tresty je vhodné zabývat se zkraye i jejich počátky, kde je v několika etapách lidstva krátce uveden i vývoj přístupu k osobám, jež se dopustili různě závažných přestupků či – pro danou dobu – nedovolených činů. Všeobecně docházelo k humanizaci trestů, přičemž současnost je zaměřena na ustálení pravidel a zlidšťování podmínek osob za mřížemi.

2.3.1 Starověk

Pokud budeme chtít zkoumat pojetí trestu a trestání v historickém kontextu, naše cesty musí mířit již do dob starověku. Ve starověku se setkáváme s trestem ve formě tělesných trestů, s trestem smrti a taktéž otroctvím, které se svým způsobem nejvíce blíží současné podobě trestu odnětí svobody. Římané za spáchání nežádoucího činu využívali tzv. instituty. Jedním z nich byl institut psance, který se později změnil na institut dočasného nebo trvalého vyhnanství. Pokud byl však zloděj dopaden při krádeži, musel svůj čin oběti nahradit pozicí otroka.

Principem trestu byla odplata a cílem pak nastolit spravedlnost a způsobit utrpení [2].

2.3.2 Středověk

V rozhodování o vině či nevině bylo nad mocí panovníka postaveno duchovenstvo s odvoláváním se na boží soud. Byly používány iracionální důkazní prostředky, tzv. ordály. Pokud byl obviněný tímto způsobem usvědčen nebo se při mučeních sám přiznal, byl potrestán buď trestem smrti, nebo zmrzačen. Mezi mírnější trest smrti patřilo oběšení či setnutí hlavy, do drastičtějších forem pak upálení, pohřbení za živa, lámání v kole apod. K mrzačícím prostředkům řadíme useknutí končetin, vytržení jazyka či vypálení cejchu. Předstupněm dnešního trestu odnětí svobody byly doživotní nucené práce, tzv. galeje.

Principem trestu bylo zastrašování, kde veřejně vykonaný trest měl potencionální pachatele zastrašit. Platila zde zásada „oko za oko, zub za zub“ [2].

2.3.3 Osvícenství

V dobách osvícenství se teprve přichází s myšlenkou humanizace trestu a trestání. Průkopníkem se stává anglický filozof Thomas More kritizující především nepřiměřenost některých trestů. Dalším z významných postav té doby se stal francouzský právník a filozof Montesquieu, který prosazoval nutnost výchovné funkce trestu. Pro pachatele to znamenalo určitou ochranu spočívající v dodržování občanského práva, předně práva na život. Objevují se i základní zásady, které svým způsobem přetrvávají i dodnes a to:

- *čin, který není uveden v zákoně není trestným činem,*
- *pachatel může být potrestán jen takovým trestem, který je uveden v zákoně* [6].

Ve svém díle s názvem O zločinech a trestech se o krutosti některých trestů a trestu smrti zmiňuje Cessare Beccaria, zastávající názor, že účelem trestu není způsobovat utrpení, nýbrž ochránit společnost. „*Dochází ke kodifikaci trestního práva, vznikají tzv. zákoníky, ve kterých se odráží zásada proporcionality (úměrnost mezi nebezpečností trestného činu a trestem) a zákonnosti. Klasickým případem takového zákona je Všeobecný zákoník o zločinech a trestech z roku 1781, který byl vydán za vlády osvícenského panovníka Josefa II. Obsahoval vyčerpávající výčet trestných činů, které byly seřazeny podle společenské nebezpečnosti*“ [6].

2.3.4 Novodobé pojetí

Realizace myšlenky zavedení trestu odnětí svobody přichází v době kapitalismu, v období, které přineslo velký nárůst žebráků a tuláků a tím i zvýšenou kriminalitu. Před výstavbou specializovaných zařízení a věznic, v nichž byl trest

vykonáván, sloužily často pro tyto účely opuštěné hrady, zámky a kláštery. „*Vězení jako výkon trestu se začalo rozšiřovat v polovině 16. století. První vězení byla mnohdy spravována kněžími, vězni byli hlídáni vojáky. Byla většinou společná pro muže, ženy, mladistvé, prvotrestané i mnohonásobné recidivisty*“ [7].

Anglie

Jedním z prvních velkých reformátorů anglických věznic byl John Howard. Organizoval a prováděl cílenou nápravu vězňů spočívající ve výuce občanské výchovy, odstranění ngramotnosti a zavedení práv pro vězněné osoby. Dalším požadavkem byl výběr a vyškolení vězeňského personálu z původního duchovního a armádního sboru.

„Dalším odvážným reformátorem vězeňského systému byl Alexander Maconochie. Svou práci při řízení největší věznice té doby postavil na třech základních principech:

- *krutost a brutalita ponižuje nejen osobu tomuto zacházení vystavenou, ale i společnost, která tyto prostředky používá,*
- *výkonu trestu má být využito k nápravě odsouzeného a jeho přípravě pro život po propuštění,*
- *délka trestu by měla být neurčitá časově, neboť vytvoření charakterní osobnosti je individuální a je nutná nestejná doba nápravy*“ [7].

Vězni se podle Maconochieho podíleli na svojí nápravě, byli motivováni pro práci a sebevzdělávání, pro lepší budoucnost. Za dobře odvedenou práci získávali část výdělku na přilepšenou. Zavedený bodovací systém podmiňoval propuštění odsouzeného. Kvůli nepochopení Maconochieho systému ze strany nadřízených, spolupracovníků a dalšího personálu, pro které byl humánnější přístup k vězňům příliš náročný, byl po pěti letech ze své funkce odvolán a nastoupil tak tradiční tvrdý přístup bez odměn odsouzených [8].

USA

V posledních desetiletích 18. století a na počátku století 19. byly v USA vytvořeny určité zásady, které ovlivnily vězeňskou praxi na celém světě nejméně na sto let. Tyto „vzorové“, architektonicky velice zajímavé, věznice jezdily navštěvovat nejen zástupci z ostatních států Ameriky, ale i z Evropy. Stavby svým provedením vzbuzovaly velký zájem a inspirovaly k výstavbě obdobných staveb experty z celého světa. Jednalo se především o věznici skládající se z několika budov, které se paprskovitě rozbíhají ze

společného středu, tvořeného rotundou. Cely byly zásadně jednomístné, což podporovalo hlavní zásadu – separaci.

Princip separace byl obhajován především proto, že [7]:

- neumožnil šíření kriminální infekce, negativní ovlivňování vězňů navzájem,
- poskytoval sebepoznání zpytováním svědomí,
- snadno se udržela kázeň ve vězení a nebylo třeba zavádět disciplinární opatření,
- neumožňoval vzájemné poznání vězňů a jejich společnou kriminální aktivitu po propuštění,
- pocit opuštěnosti vězně nutí k produktivní práci a sebevzdělávání.

Druhou ze zásad byla zásada ticha. Vězni například pracovali na společných dílnách za absolutního mlčení, což bylo výhodné pro personál, který se tak vyhnul mnohdy primitivním, vulgárním či agresivním řečem. Díky této zásadě byla i znemožněna případná domluva na vzpouře či útěku vězňů, kteří i noci trávili na celách o samotě.

Elmirský systém

„Zvláštní forma progresivního vězeňského systému se vytvořila koncem 19. století v USA. Ve výkonu trestu byl odstraněn prvek odplaty. Kladl důraz na vyučování, tělesná cvičení, práci a celkové úsilí na ovlivnění charakteru odsouzeného. Progresivní systém se vyvíjel především u výkonu trestu mladistvých, kteří byli již prakticky všude ve světě odděleni od dospělých vězňů. Zletilost byla stanovena v různých zemích různě, mezi 21 a 24 rokem věku, jako horní hranice, spodní hranice byla mezi 14 a 15 rokem. V roce 1876 bylo uvedeno do provozu vězení v Elmiře pro mladistvé a mladé dospělé muže. Vězení bylo postaveno tak, aby do cel šlo dostatek světla, s vhodnými hygienickými zařízeními, kde vězni pracovali tak, aby získali pracovní kvalifikaci v oborech atraktivních i občanském životě po ukončení trestu“ [7].

Borstalský systém

V městečku Borstal v roce 1897 založil Evelyn Ruggles-Brise zvláštní výchovný ústav pro delikventní chlapce ve věku od 16 do 21 let. Koncepce vycházela z elmirského systému s cílevědomým působením směřujícím k rehabilitaci a resocializaci odsouzených, se zásadou individualizovaného přístupu. Nerozhoduje tedy kvalita a vybavení věznic, ale hodnotou se stávají kvalitní a schopní zaměstnanci.

„Prvním krokem borstalského systému nápravy mladého pachatele je jeho pečlivá klasifikace ve světle osobní anamnézy, posouzení jeho osobnosti a schopností. Poté je každý vězeň zařazen do nejvhodnějšího prostředí, které bude stimulovat jeho aktivitu, současně je bráněno vcelku prosperující skupiny vězňů nevhodným jedincem. Propuštění na svobodu projednává a schvaluje sbor komisařů, po předchozí konzultaci s Úřední asociací následné a probační péče, při zachování přísně individualizovaného přístupu. Všem propuštěným je věnovaná značná pozornost a péče ze strany dohlížitelů a při porušení stanovených zákazů či omezení může být propuštěný vrácen zpět do vězení“ [7].

Švýcarsko

„Švýcarští odborníci na výkon trestu byli známí pokrokovými reformními snahami. Roku 1895 byl zřízen trestněprávní ústav pro prvotrestané pachatele a pachatele drobných provinění, tzv. Witzwilský nápravný ústav. Jejich náprava měla být docílena zaměstnáváním prospěšnou prací na poli, v zemědělském hospodářství, kde měli volný pohyb a byli chráněni před škodlivými vlivy uzavřeného vězení. Způsob života a práce byl blízký podmínkám lidí na svobodě. Witzwilský zemědělsko-hospodářský nápravný ústav se stal vzorem pro otevřené věznice pro výkon trestu odnětí svobody a pro realizaci náhradní výchovné péče pro mladistvé delikventy (institut náhradní rodiny)“ [6].

2.3.5 Přelom 19. a 20. století

Díky novým poznatkům se v tomto období vyvíjejí snahy o zdokonalování systému výkonu trestu odnětí svobody. K přispění změn v chování vězňů se tento systém rozšiřuje o další složky [8]:

- složka výchovná
 - otevřené a polootevřené věznice - pro snadnější resocializaci po propuštění z výkonu trestu,
 - pozorovací (diagnostická) střediska – individuální přístup k odsouzenému, analýza osobnosti, odhalení příčin spáchání trestného činu a na jeho základě vytvoření programu zacházení s odsouzeným,
 - výzkumná centra - u nás dříve Výzkumný ústav penologický,
- složka vzdělávací
 - možnost vzdělání pro všechny kategorie vězňů – nejen boj proti negramotnosti vězňů, ale i další profesní možnosti (zaučení, vyučení,

- rekvalifikační kurzy a jiná specializovaná vzdělávání) – zvýhodňuje vězněného v přípravě na život po propuštění a jeho další integraci,
- udělování dovolených,
- souhlas k opuštění věznice za účelem výkonu zaměstnání, návštěvy lékaře, vzdělávání či ve věznici k využití volného času (v současném pojetí se nejvíce přibližuje např. přerušení výkonu trestu se záměrem návštěvy rodiny),
- složka volnočasová
 - po splnění všech povinností má odsouzený vytvořeny podmínky pro trávení svého volného času a to za pomoci zájmových, tvořivých, sportovních, zábavných či vzdělávacích aktivit, které jsou vhodné k obnově sil, odpočinku, získávání nových znalostí a dovedností, k sebepoznávání a seberozvoji,
- složka léčebná, psychoterapeutická
 - zaměřeno na ovlivňování sociálně deviantního chování, které bývá příčinou kriminálního jednání.

Z negativních faktorů v tomto období převládá fakt, že se vězni využívají k zaměstnávání v nejméně atraktivních hospodářských odvětvích, jelikož běžní občané neměli o tyto práce zájem a vězni tak fungovali jako kvalitní a levná pracovní síla, především během hospodářské krize. V tehdejší Československu tento model fungoval až do konce 80. let. Z dalších můžeme jmenovat výchovu k disciplíně formou vojenské pořadové přípravy zahrnující nácvič pochodů, obrátů a vojenského vystupování. K přehodnocení či zrušení této aktivity se přistupuje v 70. letech 20. století, u nás až v roce 1990 [7].

„Rozdíly mezi vězeními jednotlivých Evropských zemí nespočívaly ani tak v názorech na přístup k práci s vězni, ale byly odvislé od ekonomických možností toho kterého státu financovat a budovat vězení na kulturním, architektonickém i materiálně technickém standardu, který tehdejší, ale i současné koncepce trestní justice vyžaduje“ [7].

2.4 Historie vězeňství v českých zemích

Jak je již zmíněno v předchozích kapitolách, v historickém pojetí můžeme nahlížet na tresty a trestání až do konce středověku jako na nehumánní zacházení s odsouzeným

v podobě týrání či usmrcování. S příchodem vězeňství se o příznivější nakládání s těmito lidmi zaslouhuje Marie Terezie, poté svými reformami i Josef II.

Přelom 17. a 18. století se vyznačuje izolováním pachatelů lehčích trestných činů v obecních domech, sloužících současně jako chudobince, starobince, nemocnice či ústavy pro choromyslné. „V roce 1823 byla v Praze založena první státní (dnes již neexistující) Svatováclavská trestnice, kde poprvé došlo k řádnému rozlišení vězňů osob, tj. oddělení mužů od žen a mladistvých a více narušených osob od méně narušených“ [2].

Známostavou působící v oblasti vězeňství byl kněz, pedagog a vlastenec František Josef Řezáč (1819 – 1879), který důvěřoval v moc výchovy a vzdělání, proto kladl důraz na význam pedagogického působení. Poukazoval na to, že rodinné, občanské, státní i církevní poměry a především nízký stupeň vzdělání a osobnost pachatele se podepisují na příčinách zločinnosti. Zmiňoval se i možnosti zavedení alternativních trestů.

„Ve 2. polovině 19. století se rozvíjí vzdělávání vězňů, zejména mladistvých a sociální pomoc při propuštění, kterou poskytovaly dobrovolné spolky. Podle trestního zákona č. 117/1852 ř. z. o zločinech, přečinech a přestupcích byl odstupňován trest odnětí svobody na těžký žalář, žalář, tuhé vězení a vězení. Rozdíl spočíval zejména v poutání, stravování, odívání a zařazování trestanců do pracovní činnosti“ [2]. Výkon trestu byl započat samovazbou, poté trestanci setrvali na společných ložnicích. Rozdělovali se do 3 kázeňských tříd s různou měrou výhod a své chování a činnosti se podřizovali tzv. Domácímu řádu, kde dohled vykonával domácí komisař.

„Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl převzat justiční a vězeňský systém rakouské monarchie. Zejména byl prohlubován progresivní systém výkonu trestu, založený na postupném zmírňování vězeňského režimu v závislosti na průběhu nápravy trestanců, rozdělených zpravidla do 3 disciplinárních tříd. Převedení do I. třídy bylo předpokladem k návrhu na podmíněné propuštění z výkonu trestu, které bylo uzákoněno již v roce 1919. V roce 1928 existovalo v ČSR 6 mužských trestnic k výkonu trestů od 1 roku až po doživotí. Vedle toho existovala samostatná ženská trestnice s oddělením pro mladistvé. Mladiství vykonávali trest zavření v polepšovných nebo v určených trestních ústavech“ [5].

V období vzniku Protektorátu Čechy a Morava byla většinou veškerá vězeňská zařízení využita potřebami německé justice a tajné státní policie – gestapa.

„Bezprostředně po osvobození od německé nacistické okupace rozhodovaly o umístování do vězeňských zařízení revoluční národní výbory. Teprve koncem roku 1945 se řízení a správa soudních věznic a trestních ústavů vrátila do kompetence ministerstva spravedlnosti. Další vězeňská zařízení včetně internačních, sběrných a pracovních táborů k soustředování německého obyvatelstva k odsunu byla v působnosti ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany. Zákonem č. 321/1948 Sb., o uniformovaném Sboru vězeňské stráže (SVS) došlo k reorganizaci vězeňského personálu podle vzoru Sboru národní bezpečnosti“ [2].

„Dnem 01. 01. 1953 bylo vězeňství jako celek převedeno do působnosti ministerstva národní bezpečnosti, které koncem roku zaniklo a plnění úkolů vězeňství převzalo ministerstvo vnitra. V téže roce byl vydán Řád nápravných zařízení, který novým způsobem a podle vzoru Sovětského svazu stanovil strukturu tzv. nápravných zařízení (NZ), která byla členěna na 6 typů podle stupně střežení. Do jednotlivých typů NZ byli odsouzení zařazováni podle povahy trestného činu (státně bezpečnostní, kriminální) a podle závažnosti provinění. Odsouzení mladiství vykonávali trest ve zvlášť určených NZ nebo oddělených částech NZ. K další diferenciaci odsouzených ve výkonu trestu byl v roce 1955 vydán Řád pro nápravně pracovní tábory (NPT), který rovněž vycházel ze sovětských zkušeností a stanovil 4 typy táborů k využívání vězeňské práce“ [2].

V polovině 60. let dochází k zásadní úpravě výkonu trestu odnětí svobody podle Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni. Toto doporučených vydalo v roce 1957 OSN, včetně zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Odsouzení se rozřazují do tří nápravně výchovných skupin (NVS) a podle typů nápravně výchovných ústavů (NVÚ). Osobností pachatele a jeho možnou nápravou se zabýval Výzkumný ústav penologický se sídlem v Praze. Zpočátku se začal díky reformě rozvíjet, ale na sklonku 80. let byl tento ústav zrušen.

Reforma českého vězeňství se snažila zahladit dopady tzv. normalizace. V 70. a 80. letech se tak dělo za pomoci amnestií pro osoby proviněné proti republice apod., propuštěno ale bylo několik desítek lidí na rozdíl od amnestie vyhlášené novým prezidentem Václavem Havlem dne 1. 1. 1990, kde z vězňů cca 22000 osob zůstalo ve výkonu trestu pouze 6000 odsouzených. Došlo také k úpravám práv a povinností vězňů, jedním z nejzásadnějších rozhodnutí bylo zrušení trestu smrti a zavedení doživotního odsouzení. „V roce 1992 byla zpracována nová koncepce českého vězeňství v duchu Evropských vězeňských pravidel, ale i vlastních humanistických tradic, na jejímž

základě byl vydán zákon č.555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží, který zásadním způsobem reformoval organizaci, řízení a výkon českého vězeňství“ [2].

„Dnem 01. 01. 1993 zanikl Sbor nápravné výchovy a k plnění úkolů státní správy ve vězeňství byla zřízena Vězeňská služba (VS) ČR. V souladu s požadavky na dodržování základních lidských práv a občanských svobod byl vydán zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, který stanovil, že obvinění mohou být podrobeni jen těm omezením, která jsou nutná pro trestní řízení. K prohloubení humanizace a odborného zacházení s odsouzenými byl vydán zákon č.294/1994 Sb., který pozměnil a doplnil zákon č.59/1956 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Podle této úpravy došlo k novému pojmenování a členění zařízení pro výkon trestu na věznice s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. O umístování odsouzených do jednotlivých typů a přeřazování rozhodoval soud. Odsouzení mladiství byli zařazováni do zvlášť vyčleněné věznice. K systémové a tvůrčí aplikaci požadavků Evropských vězeňských pravidel na základě nových poznatků a zahraničních zkušeností byl vydán zákon č.169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, avšak základní typy věznic se nezměnily. Vnitřní kontrolní činnost ve vězeňství se stala jedním z důležitých úkolů generálního ředitelství VS ČR a odboru generální inspekce ministerstva spravedlnosti“ [2].

2.5 Humanizace českého vězeňství

Humanizaci vězeňství vystihuje Mařádek [4], jako „vytváření důstojných lidských podmínek ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. V širším smyslu je to soubor činností a opatření, jejichž výsledkem by mělo být začlenění českého vězeňství do řady nejprogressivnějších evropských i světových trendů vytyčených v minimální podobě Evropskými vězeňskými pravidly. V užším smyslu humanizace vězeňství znamená nejen neponižování vězňů, ale především respektování lidské důstojnosti, včetně nenarušování jejich osobnostní integrity a sebeúcty.“

Humanizace se v praxi projevuje:

- rozdílným zacházením s vězni (podle diferenciačních skupin),
- redukcí agresivity, nepřátelství či nenávisti mezi vězni a personálem,
- potlačením projevů nadřazenosti personálu nad vězni,
- personálem, který se chová profesionálně a prosociálně,
- prokazováním důležitosti propojení s postpenitenciární péčí.

Mezi důvody k opatření zlidštění podmínek pro osoby ve výkonu trestu patřily změny po roce 1989, zavedení systému Evropských vězeňských pravidel a především neuspokojivý stav českého vězeňství. Cílem se stává zmodernizování vězeňského systému, rehabilitace jedince po stránce společenské a jeho integrace do společnosti po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody [2].

3 VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR

Kdo spadá do systému Vězeňské služby a zajišťuje chod organizačních jednotek, je popsáno ve třetí kapitole. Pozornost je zde zaměřena především na oblast vězeňství, jelikož jedna z věznic se stala mým působištěm pro zajištění výzkumného šetření. Neméně důležitým bodem byly i jednotlivé skupiny zaměstnanců, s nimiž jsem spolupracovala, a proto jejich funkce ve věznici zmiňuji v jedné z podkapitol.

3.1 Struktura vězeňství v ČR

„Výkon vazby a trestu zajišťuje Vězeňská služba České republiky, která je zřízena podle zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů a je podřízena Ministerstvu spravedlnosti ČR, jež je ústředním orgánem státní správy pro vězeňství a plní ve vztahu k vězeňství funkci zřizovatele. Vězeňská služba zajišťuje výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a v rozsahu stanoveném zákonem ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví a správě soudů a při činnostech státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti ČR“ [9].

3.2 Organizační jednotky

Organizační jednotky Vězeňské služby České republiky zřizuje a ruší ministr spravedlnosti, který taktéž může jmenovat či odvolat generálního ředitele zodpovídajícího za činnost Vězeňské služby. Ředitelé jednotlivých organizačních jednotek pak podléhají generálnímu řediteli. Vězeňská služba se člení na tyto organizační jednotky [9]:

- a) generální ředitelství,
- b) vazební věznice,
- c) věznice,
- d) Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR,
- e) Střední odborné učiliště,
- f) zotavovny Vězeňské služby ČR.

3.2.1 Vazební věznice

V souladu se zákonem č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů vazební věznice zabezpečují vazbu a zajišťují po určení generálního ředitele též v určitých případech i výkon trestu odnětí svobody.

3.2.2 Věznice

V souladu se zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu, ve znění pozdějších předpisů věznice zabezpečují, aby trest odnětí svobody byl vykonáván dle tohoto zákona a splňoval tak svůj účel, v případě určení generálního ředitele mohou sloužit i pro výkon vazby.

3.3 Úkoly vězeňské služby

Jednotlivé úkoly Vězeňské služby nalezneme v zákoně č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci ČR, § 2.

- a) spravuje a střeží vazební věznice a věznice a odpovídá za dodržování zákonem stanovených podmínek výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody,
- b) spravuje a střeží ústavy pro výkon zabezpečovací detence,
- c) střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody,
- d) prostřednictvím programů zacházení soustavně působí na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění,
- e) provádí výzkum v oboru penologie a využívá jeho výsledky a vědecké poznatky při výkonu vazby a při výkonu trestu odnětí svobody,
- f) zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství a ministerstva a v jiných místech jejich činnosti a v rozsahu stanoveném tímto zákonem zajišťuje pořádek a bezpečnost při výkonu pravomoci soudů a státních zastupitelství,
- g) vytváří podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody,
- h) provozuje hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody, případně i osob ve výkonu vazby,
- i) vede evidenci osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody na území České republiky,
- j) plní úkoly, které pro ni vyplývají z vyhlášených mezinárodních smluv, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána,
- k) zabezpečuje vzdělávání příslušníků Vězeňské služby (dále jen "příslušníci") a občanských zaměstnanců Vězeňské služby, které provádí Institut vzdělávání,

a vzdělávání osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody, které provádí Střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště Vězeňské služby,

- l) poskytuje zdravotní služby ve svých zdravotnických zařízeních osobám ve výkonu vazby, osobám ve výkonu zabezpečovací detence a osobám ve výkonu trestu odnětí svobody, příslušníkům a občanským zaměstnancům Vězeňské služby; v případě potřeby zabezpečuje zdravotní služby u mimovězeňských poskytovatelů zdravotních služeb,
- m) v rozsahu stanoveném zvláštním právním předpisem objasňuje a prověřuje vlastními pověřenými orgány (dále jen „pověřené orgány Vězeňské služby“) trestné činy osob ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody a zabezpečovací detence; ve spolupráci s Generální inspekcí bezpečnostních sborů se podílí na předcházení a odhalování trestné činnosti příslušníků Vězeňské služby a občanských zaměstnanců zařazených k výkonu práce ve Vězeňské službě spáchané při výkonu služby nebo při plnění pracovních úkolů.

Vězeňská služba plní i další úkoly podle zvláštních právních předpisů a v dalších zákonech a jednotlivých paragrafech zmiňuje mimo jiné i sociální podmínky odsouzených, poskytování zdravotních služeb a duchovní a sociální služby [9].

3.4 Pracovníci Vězeňské služby ČR

Další důležitou součástí vězeňského systému jsou jednotlivé pozice osob přicházejících s odsouzenými do styku a jejich konkrétní úkoly při práci s vězni. Rozdělujeme je především na příslušníky v uniformách, kteří pracují dle zákona č. 361/2003 Sb. a na ostatní zaměstnance, kteří se řídí zákoníkem práce:

- **vedení věznic** (ředitel a jeho zástupci)
 - ředitel/ka – stojí v čele věznice nebo vazební věznice, nadřízeným orgánem je generální ředitelství VS ČR,
- **výchovní pracovníci** (vychovatelé, vrchní dozorcí, dozorcí)
 - vychovatelé – jsou s odsouzenými v každodenním styku, vyřizují jejich záležitosti, zodpovídají za dodržování pořádku a řádu na celách a za plnění programu zacházení; plní především funkci edukační, diagnostickou a na odsouzené působí preventivně,
 - vychovatelé-terapeuti – uskutečňují pod vedením psychologů individuální či skupinové terapie,

- dozorcí – kontrolují a dozorují činností v přímém styku s vězňenými osobami, dohlížejí při nich na pořádek a kázeň, mají pravomoc k prohledávání odsouzených, příp. jejich ložnic a vykonávají další specifické úkoly,
- **specialisté** (psychologové, speciální pedagogové, lektoři-instruktoři, pedagogové volného času, sociální pracovníci, sociologové, právníci, vychovatelé, kaplani a učitelé ve školských vzdělávacích střediscích)
 - psychologové – vykonávají odbornou psychologickou činnost, podílí se na diagnostice, která je zahrnutá v komplexní zprávě odsouzených, na základě čehož navrhuji program zacházení,
 - speciální pedagogové – další z odborných zaměstnanců, provádí diferenciaci vězňů a realizují program zacházení, garantuje odborné zacházení s vězni na základě spolupráce především s vychovateli a pedagogy volného času,
 - pedagogové volného času – pod vedením speciálního pedagoga realizují individuální a skupinové práce s odsouzenými v rámci trávení jejich volného času prostřednictvím zájmových, sportovních či kulturních akcí,
 - sociální pracovníci – při své práci se řídí principy standardů kvality sociálních služeb a vězňům během trestu a obzvláště před jeho ukončením poskytují odborné informace vedoucí k jednoduššímu startu po propuštění z VTOS,
 - sociologové – zajišťují odbornou poradenskou činnost v oblasti vztahů a to jak mezi vězni, zaměstnanci, tak i mezi vězni a zaměstnanci,
- **duchovní** (jak kaplani, kteří jsou zaměstnanci VS ČR, tak externí duchovní)
 - duchovní – valná většina duchovních poskytujících své služby osobám ve VTOS spadá pod občanské sdružení Vězeňská duchovenská péče realizujícího pastorační a jiné náboženské aktivity ve spolupráci s dalšími odbornými zaměstnanci věznice, se zachováním zpovědního tajemství a řídí se zákonem č. 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech,
- **pracovníci strážní a eskortní služby** (vrchní inspektoři a inspektoři strážní služby, operátoři, strážní)
 - vrchní inspektoři strážní a eskortní služby – zajišťují eskorty k soudům a do zdravotnických zařízení, provádějí kontrolní činnost, zasahují při projevech nekázně a jiných krizových situacích, přijímají a propouštějí osoby z výkonu trestu,

- strážní – eskortují odsouzené na jednotlivá pracoviště, taktéž k soudům a zdravotnických zařízení,
- **občanští zaměstnanci** (ekonomové, personalisté, správní pracovníci, logistici),
- **zdravotnický personál** (lékaři, zdravotní sestry),
- **pracovníci oddělení prevence a stížností**,
- **zaměstnanci v obslužných profesích** (údržbáři, automechanici, kuchaři apod.).

Na personál přicházející do interakce s vězni se záměrem reedukace a resocializace těchto osob, jsou kladeny vysoké nároky na odbornost, ale také na osobnostní předpoklady jako je sociální citění, dodržování etických principů a právních předpisů, dále požadavky na kultivované chování a vystupování. Personál poskytuje odborné rady, metodické vedení, řídí a koordinuje, spolupracuje s dalšími odborníky apod. Důležitou součástí pracovního procesu je i další vzdělávání zaměstnanců a zkvalitňování profesionálního přístupu k vězňům s pochopením všech jejich individualit, používání vhodných prostředků komunikace, kterými by mohli osoby ve výkonu trestu odnětí svobody motivovat tak, aby nedocházelo k recidivám trestné činnosti [6].

Institut vzdělávání je resortním vzdělávacím zařízením a organizační jednotkou Vězeňské služby České republiky s celorepublikovou působností. V souladu s koncepcí vzdělávání a Programem celoživotního vzdělávání ve Vězeňské službě ČR v součinnosti s řediteli organizačních jednotek zabezpečuje, aby příslušníci a občanští zaměstnanci Vězeňské služby ČR byli náležitě vycvičeni a vyškoleni pro výkon služby nebo práce a zvyšovala se jejich odborná úroveň. Za tímto účelem Institut vzdělávání vytváří potřebné podmínky pro soustavné prohlubování odborné úrovně zaměstnanců, organizuje a zabezpečuje zejména základní profesní přípravu, specializační kurzy a další formy odborného vzdělávání v Programu celoživotního vzdělávání [2].

4 Výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody

Výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody jsou relevantními postihy pro každého občana, proto je zásadní právní ukotvení. Každý, kdo přichází s obviněnými či odsouzenými do styku by měl znát jejich práva a povinnosti, čemuž se věnuje tato kapitola. Stěžejní zákony jsou:

- Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby.
 - o Vyhláška č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby.
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.
 - o Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

4.1 Právní úprava výkonu vazby

„Zákon o výkonu vazby upravuje podmínky výkonu vazby v trestním řízení, stanovuje práva a povinnosti osob ve vazbě, vymezuje postavení Vězeňské služby při zajišťování výkonu vazby a upravuje dozor nad tímto výkonem“ [6].

Vazba představuje mimořádně závažný zásah do občanských práv a svobod osob obviněných ze spáchání trestného činu, jsou ale omezena tak, aby byla provedena pouze na základě zákona při uplatnění presumpce neviny, což znamená, že na osoby, které se nacházejí ve výkonu vazby, nemůžeme nahlížet jako na osoby vinné, dokud nejsou pravomocně odsouzeny na základě prokázání viny. Tyto osoby mají právo na humánní zacházení, proto smí být podrobeny pouze jen těm omezením, která jsou nutná ke splnění účelu vazby z hlediska jejich důvodů se zachováním stanoveného vnitřního řádu. Výkon vazby by měl být realizován v důstojných podmínkách.

„Ve výkonu vazby nesmí docházet k ponižování lidské důstojnosti obviněného, nesmí být podrobován fyzickému ani psychickému nátlaku. Vězeňský personál může vůči osobám ve vazbě použít pouze taková omezení a donucovací prostředky, které jsou uvedeny v zákoně. Účelem vazby je především zajištění osoby obviněného pro účely trestného řízení a pro výkon trestu odnětí svobody, případně zabránění obviněnému, aby v trestné činnosti pokračoval či mařil ověřování důkazů“ [6].

4.2 Důvody vzetí do vazby

Vyplyvají z § 67 zákona č. 141/1961 Sb. trestního řádu. „Obviněný smí být vzat do vazby jen tehdy, jestliže z jeho jednání nebo dalších konkrétních skutečností vyplývá důvodná obava,

- a) že uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul, zejména nelze-li jeho totožnost hned zjistit, nemá-li stálé bydliště anebo hrozí-li mu vysoký trest,
- b) že bude působit na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, nebo
- c) že bude opakovat trestnou činnost, pro niž je stíhán, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil, a dosud zjištěné skutečnosti nasvědčují tomu, že skutek, pro který bylo zahájeno trestní stíhání, byl spáchán, má všechny znaky trestného činu, jsou zřejmé důvody k podezření, že tento trestný čin spáchal obviněný, a s ohledem na osobu obviněného, povahu a závažnost trestného činu, pro který je stíhán, nelze v době rozhodování účelu vazby dosáhnout jiným opatřením.

4.3 Trvání vazby

Vazba může trvat v přípravném řízení a v řízení před soudem jen nezbytně nutnou dobu. Celková doba trvání vazby v trestním řízení nesmí přesáhnout

- a) jeden rok, je-li vedeno trestní stíhání pro přečin,
- b) dva roky, je-li vedeno trestní stíhání pro zločin,
- c) tři roky, je-li vedeno trestní stíhání pro zvlášť závažný zločin,
- d) čtyři roky, je-li vedeno trestní stíhání pro zvlášť závažný zločin, za který lze podle trestního zákona uložit výjimečný trest [2].

Vazba z důvodu uvedeného v § 67 písm. b) může trvat nejdéle tři měsíce. Nebyl-li obviněný, který není ve vazbě současně i z jiného důvodu, propuštěn z vazby před uplynutím lhůty uvedené ve větě první, musí být propuštěn nejpozději poslední den této lhůty. Bylo-li zjištěno, že obviněný již působil na svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařil objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání [§ 68 odst. 3 písm. d)], rozhodne o ponechání obviněného ve vazbě nad stanovenou lhůtu v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce a po podání obžaloby nebo návrhu na schválení dohody o vině a trestu soud. Doba trvání vazby se počítá ode dne, kdy došlo k omezení osobní

svobody obviněného. Při vrácení věci státnímu zástupci k došetření pokračuje běh lhůty, která připadá na přípravné řízení, ode dne, kdy byl spis doručen státnímu zástupci.

4.4 Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody

Zákonem upravujícím výkon trestu odnětí svobody (dále jen "výkon trestu") ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic je zákon č. 169/1999 Sb., doplněn neméně důležitou vyhláškou č. 345/1999 Sb.

V paragrafu 2 je uvedeno:

(1) Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti.

(2) S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.

4.5 Přijímání a umístování odsouzených do výkonu trestu

Přijímání a umístování odsouzených do výkonu trestu se řídí podle paragrafů 6 a 7, kde zákon vymezuje, že přijmout odsouzeného lze jen na základě písemného rozhodnutí soudu a pokud je odsouzený k výkonu trestu přijat, musí být bezodkladně seznámen se svými právy a povinnostmi, s řádem výkonu trestu a s vnitřním řádem věznice, což stvrdí na stanovené dokumenty svým podpisem. O odděleném umístění se v zákoně píše především v souvislosti muži od žen, mladiství od dospělých, recidivisté od prvovězněných, diferenciací dle spáchané trestné činnosti, s psychickými poruchami a poruchami chování, s uloženou ochrannou léčbou apod.

4.6 Diferenční skupiny a typy věznic

Již z prvních kapitol popisujících historii věznění se dozvídáme o počátcích rozlišování osob podle závažnosti provinění proti normám společnosti nebo diferenciací podle věku. Částečně se tento model uchovává i do současnosti, což popisuje následující kapitola. Determinujícími činiteli programu zacházení mohou být zařazení k dané propustné skupině a umístění v konkrétním typu věznice.

4.6.1 Diferenciace odsouzených

Nově přijatý odsouzený se umísťuje dle zásad vnitřní diferenciace odděleně od ostatních odsouzených, a to do nástupního oddělení, kde je zde během pobytu vypracována komplexní zpráva. Na základě zprávy a chování v průběhu pobytu na nástupním oddělení jsou odsouzení rozřazeni odbornou komisí do diferenciační skupiny a dále tato komise určí, kterému vychovateli bude svěřen do péče.

Vnitřní diferenciace se dělí na tři přístupné skupiny (viz tabulka 1). Odsouzeným osobám umístěným na nástupním oddělení je automaticky přiřazena jako výchozí druhá skupina, v případě, že vězeň dodržuje své povinnosti a začíná plnit program zacházení. Pokud by opakovaně nebo závažným způsobem porušoval kázeň a pořádek, nedodržel vnitřní řád věznice či neplnil program zacházení, byl by zařazen do skupiny třetí. V opačném případě, kdy odsouzený přistupuje k výkonu trestu aktivně, je v první propustné skupině.

Ke změně zařazení dle vnitřní diferenciace do propustných skupin zpravidla dochází díky hodnocení plnění programu zacházení, po rozhodnutí ředitele věznice, vycházejícího z doporučení odborných pracovníků. V případě přemístění odsouzeného z jiné věznice komise přihledne k již dosažené přístupné skupině vnitřní diferenciace.

Tabulka 1: Základní dělení vnitřní diferenciace¹

Kritéria	I.	II.	III.
obecná kritéria (dle ustanovení §39 odst.6,7,8, vyhl. č.345/1999Sb)	odsouzení, kteří převážně aktivně plní program zacházení i své další povinnosti a chovají se a jednají v souladu s vnitřním řádem	odsouzení s nevyjasněným a kolísavým postojem a přístupem k programu zacházení a svým povinnostem	odsouzení, kteří převážně program zacházení neplní nebo jej odmítají, neplní své povinnosti, chovají se a jednají v rozporu s vnitřním řádem
program zacházení	aktivní plnění (alespoň 2 hodnotící období)	plní kolísavě (např. nepravidelná účast v aktivitách)	neplní, odmítají
chování, jednání a vystupování	v souladu s vnitřním řádem	v souladu s vnitřním řádem	nedostatky v chování a vystupování
dodržování základních povinností	dodržuje	dodržuje s drobnými nedostatky	porušuje
přístup k výkonu trestu	aktivní	standardní	pasivní
účast na pracích potřebných k zajištění chodu věznice	dlouhodobě aktivní	podílí se dobrovolně	podílí se nedobrovolně, nepodílí se
kázeňské odměny	jsou podmínkou	nejsou podmínkou	-

¹ Vnitřní řád věznice Kuřim

kázeňské tresty	bez kázeňských trestů	výjimečně uložené kázeňské tresty / např. §46/3a-f zák.č. 169/1999Sb. - lze akceptovat /	opakovaně uložené kázeňské tresty /např. §46/3f, §46/3g-h zák.č. 169/1999Sb./
-----------------	-----------------------	--	---

4.6.2 Typy věznic

Typy věznic jsou dle § 8 děleny následovně:

- (1) Věznice se člení podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti do čtyř základních typů, a to
 - a) s dohledem,
 - b) s dozorem,
 - c) s ostrahou,
 - d) se zvýšenou ostrahou.
- (2) Vedle základních typů věznic uvedených v odstavci 1 se zřizují zvláštní věznice pro mladistvé.
- (3) V rámci jedné věznice mohou být zřízena oddělení různých typů, pokud tím nebude ohrožen účel výkonu trestu.

4.7 Program zacházení

Pedagog nabídne odsouzenému a umožní mu výběr některého z programů zacházení (pracovní, vzdělávací, terapeutické, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů). Pokud si odsouzený nezvolí některou z navržených alternativ, zúčastní se programu minimálního, zahrnujícího činnosti, kterých je povinen se účastnit. Program se nezpracovává v případech, kdy odsouzený má vykonat trest nebo jeho zbytek ve výměře nepřesahující 3 měsíce.

„Zákon o výkonu trestu odnětí svobody v § 2 odst. 2 stanoví povinnost jednat s odsouzenými ve výkonu trestu tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovat takové postoje a dovednosti odsouzených, které jim pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život. Výkon resocializace odsouzených pomocí tzv. programů zacházení má tedy zákonnou oporu. Tato povinnost se promítá v praxi při sestavování jednotlivých programů zacházení s odsouzenými. Nelze totiž pominout tu skutečnost, že až na opravdu nepatrný zlomek doživotně odsouzených se drtivá většina vězeňské populace vrátí zpět do společnosti“ [10].

Každý odsouzený má tedy možnost si při nástupu trestu zvolit program zacházení, kdy vybírá z oblastí výchovných, vzdělávacích, pracovních a volnočasových aktivit. Tento program se sestavuje individuálně podle potřeb, např. pokud nemá odsouzený dokončené vzdělání nebo si chce zvýšit kvalifikaci, což přispěje k lepšímu uplatnění na trhu práce po propuštění nebo se v případě problému s drogovou závislostí kontaktuje skrze věznic s organizací napomáhající uživatelům drog související s trestnou činností (ve věznici Kuřim je to např. sdružení Podané ruce). „*Při zařazování odsouzeného do jednotlivých programů se přihlíží k délce trestu, charakteristice osobnosti pachatele, a příčinách jeho trestné činnosti*“ [10].

Cílem těchto programů zacházení je příprava odsouzených na nápravu jejich chování, jednání, na život po propuštění. Program je také možné v průběhu výkonu trestu upravovat.

„*Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení*“ [2].

4.7.1 Standardizované programy zacházení

První dva uvedené standardizované programy uvádím z důvodu, že byly aplikovány ve věznici Kuřim, kde jsem absolvovala praxi a provedla výzkumné šetření. Třetí standardizovaný program je specifický svým zaměřením na mladistvé odsouzené k výkonu trestu odnětí svobody.

Program 3Z

„*Program 3Z (Zastav se, Zamysli se a Změň se) byl adaptován týmem vězeňských a probačních pracovníků za vedení předních anglických lektorů programu Stop, Think and Change. Je zaměřen na vícekrát trestané odsouzené s převážně majetkovou trestnou činností před podmíněným propuštěním, vede ho vyškolená lektorská dvojice zaměstnanců věznic zpravidla 2x ročně, ve skupině je 12 odsouzených*“ [10]. Program byl odzkoušen v roce 2006 i ve věznici Kuřim a byl postupně rozšiřován do dalších věznic.

GREPP – intenzivní reedukační program

„*GREPP (z angl. Reedukační psychologický program zaměřený na práci s vinou) je vzdělávací program pro práci s pachateli, kteří byli odsouzeni za trestné činy násilí na dětech (týrání dětí, komerční sexuální zneužívání dětí i sexuální zneužívání bez*

komerčního aspektu). Program je koncipován jako tzv. „program narovnáni“, je krátkodobý (7 týdnů) a probíhá 2x ročně pro odsouzené do věznice s dozorem a 2x ročně pro odsouzené do věznice s ostrahou, vždy skupinově pro 12 odsouzených v jednom běhu“ [10].

Program byl aplikován na odsouzené s diagnostikovanou sexuální deviací na specializovaném oddělení věznice Kuřim a po základním programu GREPP pokračuje i dlouhodobý terapeutický program s názvem GREPP 2.

Program TP 21 Junior

„Program TP 21 Junior je zaměřený na problematiku snižování násilí mezi mladistvými odsouzeným. Hlavním cílem programu je snížení agresivních projevů chování vůči spoluodsouzeným a zaměstnancům, motivovat zařazené mladistvé odsouzené k vytvoření pozitivního náhledu na nevhodnost řešení konfliktních a zátěžových situací agresivním jednáním, uvědomit si vlastní zodpovědnost za své jednání a porušování zásad společenského chování. Program je zapracován např. do vnitřního řádu Věznice Všehrdy mezi povinné aktivity programu zacházení jako speciálně výchovná aktivita. Probíhá zpravidla 2x ročně a u většiny mladistvých dochází po jeho absolvování ke snížení problémů s násilným, agresivním jednáním“ [10].

5 PROBACE

Relativně novým systémem práce s lidmi, kteří porušili zákon, je probační řízení. Tato kapitola poukazuje na možnosti spolupráce probačních úředníků s pachateli a soudů navrhujících alternativní tresty.

5.1 Pojem probace

Pro účely zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, se probací rozumí *„organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“*

Probace je tedy založena na rozhodnutí soudu a systému služeb, především na činnosti probačního úředníka, který organizuje a dohlíží nad vykonáváním uložených alternativních trestů, obecně prospěšných prací, u podmíněných propuštění či propuštění z ochranného léčení spojených s dohledem, nad dodržováním zákazu vstupu na sportovní a jiné společenské akce.

Dohledem je myšlen pravidelný osobní kontakt pracovníka a pachatele, jejich spolupráce při plánování probačního programu, poskytování konzultací, odborné vedení a pomoc pachateli, sledování jeho chování a kontrola nad plněním podmínek uložených soudem.

Role probačního úředníka již tedy byla částečně vymezena, důležité je také zmínit, že poskytuje pachateli kontakt s dalšími odborníky, s organizacemi zabývajícími se probačními a resocializačními programy, které bývají akreditovány Ministerstvem spravedlnosti a dalším sociálním okolím, nevyjímaje kontakt s poškozenou osobou či osobami.

Specifickými úkoly probační a mediační služby (dále jen PMS) jsou pomoc, péče, prevence a koordinace. V rámci péče se pracovníci PMS věnují obzvláště mladistvým obviněným a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých. V oblasti prevence se PMS více zajímá o sekundární a terciární prevenci, což vyplývá i z předmětu své činnosti. Existuje ale plán k vytvoření řešení kriminality mládeže, kdy by měly vzniknout týmy ze

zástupců Policie ČR, státních zastupitelství, soudů, PMS, orgánů sociálně-právní ochrany dětí, městských úřadů, školských zařízení, poskytovatelů sociálních služeb a zdravotnických zařízení, jejichž cílem by bylo snížení kriminality v daném okrese a preventivní působení [11].

5.2 Alternativní tresty

Vzhledem ke zhoršujícím se ekonomickým i kulturním podmínkám věznic se soudci v určitých případech mohou rozhodnout pro možnost uložení alternativního trestu. Jejich podoby jsou popsány v následující podkapitole.

„Jde o trest nespojený s odnětím svobody, který umožňuje odsouzenému vykonat trest na svobodě ve formě odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem či domácího vězení, aniž by došlo ke zpretrhání sociálních vazeb rodinných, pracovních, společenských. Současně mu dává šanci napravit svým jednáním způsobenou škodu, např. obecně prospěšnými pracemi“ [12].

„Pod pojmem alternativní trest se tedy tradičně chápou takové druhy trestů, které ačkoli nejsou spojeny s odnětím svobody pachatele, zaručují naplnění účelu trestu stejně, jako kdyby byl na odsouzeném vykonáván klasický trest odnětí svobody“ [6].

Alternativní tresty jsou vhodné u osob, které se dopustily méně závažných trestných činů. K této alternativě se přistupuje z důvodu přeplněnosti věznic, taktéž z důvodu ekonomických, kdy náklady na uvěznění odsouzeného jsou vysoké, a v neposlední řadě jde o důvod psychologický, kdy je pobyt ve vězení spíše nepříznivý a především u mladých odsouzených můžeme tímto krokem uškodit.

Příslušné orgány, které rozhodují, by měly zvážit všechny výhody a nevýhody alternativ a měly by předem ověřit, zda je obviněný či odsouzený schopen plnit podmínky, jež mu jsou uloženy (např. dostavit se k soudu, zdržet se určité činnosti či kontaktu s určenými osobami, zdržovat se na určené adrese apod.).

Možné druhy alternativních trestů jsou:

- domácí vězení,
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody,
- obecně prospěšné práce,
- propadnutí majetku,
- peněžitý trest,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,

- zákaz činnosti,
- zákaz pobytu,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- vyhoštění.

Jiná literatura navíc uvádí sankce typu napomenutí, důtky, výstrahy, odškodnění, ztráty čestných titulů a vyznamenání nebo vojenské hodnosti, společenského postavení, docházení do prezenčního centra a především probaci a soudní dohled [5].

V porovnání se zahraničím, kde např. v Anglii je nejvíce využíván jako alternativní trest právě dohled probačního úředníka, v České republice jsou nejčastější formou z těchto zmíněných trestů obecně prospěšné práce.

5.3 Obecně prospěšné práce

Obecně prospěšné práce jsou vhodné spíše u prvopachatelů a u osob, které spáchali méně závažný trestný čin. Tato alternativa se jeví jako vhodnější než krátkodobé odnětí svobody a je tak lépe naplněna myšlenka resocializace. Pro efektivní splnění výkonu obecně prospěšných prací jsou ale nutnými podmínkami:

- znalosti lokality, kde mají být práce vykonány,
- jejich nezbytnost výkonu práce na konkrétním místě,
- přijatelný dosah pro odsouzeného.

Důležitá jsou fakta daná vždy jednotlivou organizací zajišťující ve spolupráci s Probační a mediační službou výkon obecně prospěšné práce, a to místo a druh práce, rozsah a specifické požadavky na kvalifikaci, schopnosti a dovednosti. Tyto skutečnosti jsou projednávány ze strany PMS i s odsouzeným, čímž se ověřuje vhodnost výkonu trestu [11].

6 Postpenitenciární péče

Ve většině případů, ještě než odsouzený opustí brány věznice, je obvykle zařazen půl roku před propuštěním na výstupní oddělení, kde se připravuje na život běžné společnosti. Jedná se především o odsouzené, odpykávající si delší tresty. Cílem je zmírnit negativní dopady při resocializaci. Zaměstnanci napomáhají vězněné osobě nejen v běžných činnostech, jako je praní, vaření a celková starost o domácnost a o sebe sama, ale i ve spolupráci s různými subjekty a organizacemi (úřad práce, občanská sdružení, církevní organizace, ubytovny atd.).

„Rozhodujícími pro resocializaci a úspěšnou reintegraci se jeví postoje odsouzeného k sobě samému, postoj k trestnému činu, pocity viny a motivace ke změně. Šanci k úspěšné reintegraci a opuštění kriminální kariéry mají tak:

- *mladí,*
- *prvotrestaní,*
- *bez poruch chování v anamnéze,*
- *po krátkodobém trestu,*
- *s bohatšími a nenarušenými extramurálními vazbami,*
- *s pevnými a kvalitními pracovními návyky,*
- *dobře motivovaní při současné absenci závažnějších poruch osobnosti.*

Postpenitenciární péči dělíme na:

- *nucenou – která je obvykle vymezená zákonem a v určité míře nadále ropuštěného omezuje (např. probace, ambulantní ochranná léčba),*
- *dobrovolnou – znamená dobrovolné rozhodnutí klienta o zahájení, ale i ukončení kontaktu (např. nízkoprahová centra, charitativní organizace).*

Postpenitenciární péče by měla plynule navázat na péči penitenciární. Včasné zahájení postpenitenciární péče např. snižuje riziko „šoku ze svobody“, zejména po dlouhodobějších trestech“ [3].

6.1 Kontinuální sociální péče

„Kontinuální sociální péče zahrnuje práci s klientem ve všech fázích trestního řízení, včetně soudního řízení i ve výkonu trestu. Jejím cílem je navázání vzájemného socioterapeutického vztahu v zájmu působení na osobnost klienta tak, aby byla upevněna event. vytvořena jeho pozitivní sociální vazba k okolí, aby nedocházelo k jeho sociální

izolaci (např. práce s rodinou klienta, omezování vlivu sociálně patologických skupin na klienta, pomoc klientovi se zabezpečením kontaktu s institucemi)“ [6].

Sociální kurátoři poskytují péči a pomoc okruhu osob uvedeném ve vyhlášce MPSV č. 182/1991 Sb., § 52

- a) *občanům propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody,*
- b) *občanům, proti nimž je vedeno trestní řízení, popřípadě jimž byl výkon trestu odnětí svobody podmíněně odložen, a kteří ji potřebují k překonání nepříznivých sociálních dopadů,*
- c) *občanům závislým na alkoholu nebo jiných toxikomaniích, kteří sociální péči potřebují v řešení sociálních situací,*
- d) *občanům žijícím nedůstojným způsobem života,*
- e) *občanům propuštěným ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti.*

„Kontinuální sociální práce se orientuje na poskytování takové pomoci a sociální péče, která činí klienta schopným řešit svoji sociální situaci odpovědnějším, vyzráljším způsobem se zvyšující se mírou samostatnosti. Pomoc kurátora je poskytována na základě zájmu klienta. Sociální kurátor klientovi pomáhá a podporuje jej v jeho prosociální orientaci“ [6].

6.2 Nestátní neziskové organizace

Jako další subjekty kontinuální sociální péče můžeme uvést nestátní neziskové organizace, které se často podílí při poskytování poradenských služeb a při pomoci v oblasti postpenitenciární péče propuštěným z výkonu trestu. Mnohé z nich již spolupracují s odsouzenými v průběhu výkonu trestu. V procesu sociální adaptace a reintegrace již oproti svým počátkům poskytují odborné znalosti na vysoké úrovni a také profesionalitu. Podle typu sociální pomoci můžeme neziskové organizace rozdělit do následujících kategorií subjektů poskytujících [6]:

- a) *materiální pomoc (ADRA, Český Červený kříž),*
- b) *poradenskou pomoc v krizové situaci (Sdružení pro pomoc propuštěným vězňům a lidem v nouzi, Společnost na pomoc pronásledovaným a vězněným, Podané ruce, Domov Matky Terezy, EXODUS),*
- c) *sociální péči (Azylové domy, Armády Spásy, křesťanské sdružení Naděje).*

7 Věznice Kuřim

Podklady pro vypracování bakalářské práce jsem mimo jiné čerpala i ve věznici Kuřim, kde jsem měla možnost získat cenné informace díky vstřícnému přístupu všech zaměstnanců. Vzhledem k předchozímu vykonání praxe mi proto bylo později umožněno provést výzkumné šetření na oddělení mladých dospělých. V této kapitole popisuji minulost a současnost kuřimské věznice, její zaměření, aktivity, programy nabízené odsouzeným osobám a spolupráci s jinými organizacemi.

7.1 Historie

Kuřimskou věznici nacházející se v jihomoravském kraji nalezneme deset kilometrů severně od Brna v průmyslové oblasti. V 60. letech, v době jejího vzniku, byla pobočkou Vazební věznice Brno. Důvodem vzniku pobočky bylo především zaměstnávání odsouzených v kuřimském závodě PREFA, kde chyběla pracovní síla v ne příliš atraktivním oboru. Zřízení ubytovny pro odsouzené a pobočky věznice Brno – Bohunice vedlo k řešení finančního zatížení a potížím spojeným s eskortami. Počátkem 60. let vznikaly reformy československého vězeňského systému, které byly završeny přijetím zákona o výkonu trestu v roce 1964. V té době patřil československý vězeňský zákon k nepropracovanějším v Evropě [13].

7.2 Současná podoba kuřimské věznice

Do nynější podoby se transformovala před více jak třiceti lety a do výkonu trestu sem nastupují muži starší 18 let, a to převážně na oddělení s ostrahou a na oddělení mladých dospělých s dozorem. Specializovaná oddělení odsouzených trvale pracovně nezařaditelných a pro výkon trestu sexuálních delikventů jsou taktéž s ostrahou. Poslední zmiňované oddělení vzbuzuje nebyvalou pozornost. Spojení vězeňského systému s psychiatricko–sexuologickým léčením se ukázalo jako efektivní a dalo věznici nový směr. Velkou zásluhu měla především MUDr. Růžena Hajnová ze sexuologického oddělení FN Brno, jež zajistila a provozovala léčebnou část a celkově zacházení s umístěnými odsouzenými.

Kapacita věznice byla dle statistiky za rok 2011 zaplněna z 136%, kde ve věznici si za tento rok odpykávalo trest průměrně 632 osob, přičemž kapacita věznice je 465 osob, což je podle statistického šetření největší procentuální navýšení ze všech věznic v ČR.

Charakteristika současné práce věznice s odsouzenými se dělí do tří základních skupin a to:

a) pracovní aktivity

Věznice nabízí a poskytuje podmínky pro zaměstnávání odsouzených v několika oblastech:

- podnikatelská činnost (středisko hospodářské činnosti) – vytěžování kovového odpadu, broušení hliníkových odlitků, kontrola a rovnání kalených vrutů, montáž kabelů a konektorů, kompletace dřevěných hraček,
- vlastní (vnitřní) provoz – automechanik, zámečnický, instalatér, zedník, malíř, stolař, skladník, kuchař, holič, uklízeč, zahradník, knihovník atd.,
- u jiných podnikatelských subjektů – odborné a pomocné práce ve strojírenství a stavebnictví,
 - o za výše uvedené práce pobírají odsouzení mzdu
- pomocné práce pro potřeby věznice – úklidové práce v odděleních, pomocné práce v kuchyni, práce při úklidu a údržbě venkovních prostor věznice,
- práce v rukodělných dílnách – výroba dřevěného programu, hraček, drobná údržba,
 - o odsouzeným při těchto činnostech pracovní odměna nenáleží.

Dlouhodobě se zaměstnanost pohybuje kolem 58% a odsouzeným napomáhá získávat si a udržet pracovní návyky.

b) vzdělávací aktivity

Ve spolupráci s civilními školicími středisky zajišťuje věznice rekvalifikace na různé profese. Jednou z posledních byl kurz v oboru malíř. Za přítomnosti zástupců Střední školy polytechnické v Brně i dozorujícího Ministerstva průmyslu a obchodu si úspěšní absolventi převzali osvědčení na základě velice dobrých teoretických znalostí i kvalitně odvedené praktické zkoušky. V minulosti se odsouzení rekvalifikovali mimo jiné v oborech kuchař/číšník, svářeč, zedník, kadeřník apod. Dle možností jsou odsouzení odesíláni do školských vzdělávacích středisek vězeňské služby k dokončení středního vzdělání. Další oblastí je vyučování jazyků. Výuka českého jazyka je zejména pro cizince, lekce využívají ale i někteří z řad negramotných vězňů. Zdokonalování odsouzených v cizích jazycích bývá už v rámci samostudia.

c) speciálně výchovné aktivity

Speciálně výchovné aktivity ve věznici probíhají individuální i skupinovou formou a jsou zajišťovány specialisty a odborníky z oddělení výkonu trestu. Jde o sociálně-psychologický výcvik, arteterapii, psychoterapii, terapeutické aktivity v rámci poradny drogové prevence. Věznice spolupracuje s nevládní neziskovou organizací Podané ruce, jehož pracovníci poskytují služby v oblasti drogových závislostí. Také bych zmínila další důležitou část aktivit některých vězňů, a to působení v rámci preventivních programů pro školy z nejbližšího okolí (především pro studenty středních škol), což napomáhá nejen pro lepší podvědomí veřejnosti, ale i pro uvědomování si svých skutků v rámci sebepoznání, sebehodnocení apod.

d) zájmové aktivity

Součástí práce s vězni jsou i aktivity pro volný čas. Celková nabídka volnočasových aktivit ve věznici vychází z požadavků odsouzených, jejich zájmů a dovedností. Rozsah je přizpůsoben možnostem věznice z hlediska personálního, materiálního i prostorového. Činnosti odsouzených jsou taktéž reakcí na nabídky z okolí a spoluprací s organizacemi jakou je např. UNICEF. Cílem zájmového působení je nabídnout odsouzeným takovou aktivitu, při níž je vhodně využít volný čas a zároveň je možné rozvíjet vědomosti, schopnosti a dovednosti. Největšímu zájmu se tradičně těší sportovní kroužky (posilování, minikopaná, nohejbal, volejbal, florbal, stolní tenis, atletika atd.). K dalším se pak řadí kroužek hudební, motoristický, výtvarný, modelářský, poslechový, akvaristika, šachy, šipky a jiné klubové aktivity. Kulturně vzdělávací program se uskutečňuje v rámci promítání videokazet, zapůjčováním knih ve vězeňské knihovně s více jak 4.500 tituly [13].

7.3 Projekty práce s odsouzenými

Přímou práci s odsouzenými považuji za klíčový moment, který určuje nabídku programů nejen pro skupinu mladých dospělých. Programy se mohou lišit v závislosti na konkrétní věznici a jejím vnitřním řádu.

7.3.1 Program zacházení s mladými dospělými

Oddělení výkonu trestu pro mladé prvovězně odsouzené se zrodilo na počátku 21. století. Pro projekt zacházení s mladými dospělými vězni byla vytvořena skupina,

která si na tomto speciálním oddělení volila úkoly v oblasti pracovní, vzdělávací, zájmové a také úkoly osobní a dlouhodobé cíle.

7.3.2 Terapeutické programy

Terapeutických programů se účastní zejména klienti ze specializovaného oddělení sexuálních delikventů za spolupráce externích lékařů, kdy odsouzeným bylo soudem uloženo vykonání trestu s probíhající ústavní léčbou.

7.3.3 Výstupní oddělení

Je určeno pro menší skupinu klientů připravujících se na propuštění a život po výkonu trestu, aby došlo k co nejplynulejšímu přechodu do občanského života. Vězni se snaží postarat se sami o sebe např. v oblastech stravy, ošacení (použití i civilního oblečení) a jiných sebeobslužných aktivitách, mají upravené pokoje vybavené vhodnějším nábytkem. Přednostně jsou zařazeni do zaměstnání a dalších pracovních činností (dle aktuálního zaměření např. práce na šicích strojích – šití hraček, osvojování techniky patchwork, řezbářské práce – upomínkové předměty, práce ve skleníku – sadba květin a zeleniny, aj.). Jsou jim nabízeny různé výcviky, sociálně právní poradenství a ve vyšší míře i styk s blízkými a spolupracujícími organizacemi.

Návštěva pracovníků Sdružení podané ruce ve Věznici Kuřim probíhá pravidelně, většinou třikrát týdně, v počtu dvou pracovnic. Za rok proběhne asi 120 návštěv formou skupinové či individuální práce, poradenství, terapie (dramaterapie nebo tanečně pohybové terapie), sociální práce nebo tematické skupiny. Ve věznici je zřízeno oddělení Bezdrogové zóny s celkovou kapacitou dvanácti odsouzených, kteří mají užívání drog v anamnéze. Doba pobytu v oddělení je 6 až 12 měsíců. V bezdrogové zóně probíhá intenzivní program vedený týmem pracovníků, do kterého patří sociálně psychologický výcvik, komunity, pracovní výchova, sociálně právní poradenství, společenská výchova, český jazyk, sportovní činnosti, sebeobslužné činnosti a zahradnický kroužek.

8 Výzkumné šetření

Důležitým bodem k vytvoření výzkumného šetření je teoretické vymezení metod, podle kterých dochází k uskutečnění praktické části. Metodologii tedy můžeme považovat za způsob provádění výzkumu.

8.1 Metodologie

Při výzkumu a řešení výzkumných otázek používáme dvě hlavní obecné metody dané dvojicemi analýza-syntéza, induktivní postup – deduktivní postup. Analýza spočívá v rozdělení celku na jeho komponenty a zkoumání, jak tyto komponenty fungují jako relativně samostatné prvky a jaké jsou mezi nimi vztahy. V syntéze jde naopak o složení částí do celku a o popis hlavních organizačních principů, jimiž se tento celek řídí v závislosti na jeho částech. Dedukce spočívá v logickém odvození závěru z množiny jiných tvrzení, která považujeme za pravdivá. Indukce vychází z poznatku, že pozorování představitelů (instance) dané jevové kategorie se vyznačují jistou vlastností. Z toho se vysuzuje, že tuto vlastnost budou mít také její další instance [14].

Výzkum dělíme na základní a aplikovaný. Základní výzkum se obvykle zabývá hlavně teoretickými otázkami a jeho výsledky není nutné okamžitě aplikovat. Jde v něm o vytváření zcela základních poznatků a teoretického porozumění. Aplikovaný výzkum na druhé straně odpovídá na otázky, které mají bezprostřední význam pro praxi. Hledá řešení praktických problémů. V sociálních vědách má aplikovaný výzkum často za cíl návrh opatření, intervencí nebo programů, jež zlepšují podmínky života lidí. Aplikovaný výzkum se často provádí v přirozeném prostředí. Základní výzkum má povahu spíše laboratorní [14].

Výzkumné otázky lze v průběhu výzkumu volně doplňovat, obměňovat a přizpůsobovat, ale základní cíl výzkumu je nutné předem určit. Dalším krokem je volba vhodných metod, které se pro výzkum využijí, návrh výzkumného plánu, sběr a analýza dat, jež přinesou určitá doporučení a závěry. Jednotlivé postupy můžeme shrnout do těchto bodů:

- příprava,
- plán výzkumu,
- provedení studie,
- zpráva o výsledcích výzkumu.

8.1.1 Kvalitativní, kvantitativní a smíšený výzkum

K využití vhodného výzkumného šetření je důležité rozlišit jednotlivé typy výzkumů a zvolení adekvátní strategie. Kapitola upozorňuje na rozdíly mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem a možnostech tyto dva přístupy zkombinovat. Dále se blíže zabývá (pro tuto práci využitelnějším) kvalitativním přístupem a jeho metodami.

Obecný metodologický přístup k řešení výzkumné otázky někdy nazýváme výzkumnou strategií. Typy výzkumných strategií ve společenských vědách lze kategorizovat různým způsobem. Uznává se, že dvě hlavní kategorie tvoří kvalitativní a kvantitativní výzkumné strategie.

V sociálně-vědním výzkumu se uplatňují dvě základní formy výzkumu.

Kvalitativní výzkum používá induktivní formy vědeckých metod, hloubkové studium jednotlivých případů, nejrůznější formy rozhovorů a kvalitativní pozorování. Cílem je získat popis zvláštností případů, generovat hypotézy a rozvíjet teorie o fenoménech světa. Kvalitativní výzkum je orientován na explorování a probíhá nejčastěji v přirozených podmínkách sociálního prostředí. Plán výzkumu má pružný charakter. To znamená, že plán výzkumu se z daného základu rozvíjí, proměňuje a přizpůsobuje podle okolností a dosud získaných výsledků.

Kvantitativní výzkum probíhá více strukturovaně a používá spíše deduktivní postupy vědecké metody. Soustřeďuje se na popis variability předem definovaných proměnných, které vymezují, co budeme pozorovat a zachycovat. Cílem je testování hypotéz a teorií [14].

Miovský ale při zkoumání kvalitativního přístupu ve výzkumu prostřednictvím několika autorů uvádí, že kvalitativní metody se jen těžko obejdou bez kvantitativních. Např. *Corbinová a Strauss jako rozlišující kritérium pro označení kvalitativního přístupu chápou to, jakými metodami byla data analyzována. Vylučují tedy, aby byl takto označen výzkum, v jehož průběhu jsou kvalitativní data kvantifikována a dále analyzována statisticky. Přesto možnost kombinovat oba přístupy považují za výhodný a efektivní, vyžaduje-li to povaha zkoumaného problému nebo stanovené cíle výzkumu [15].*

Za důležitá hlediska u kvalitativního přístupu v psychologické studii považují především, že:

- a) realitu spíše interpretujeme, nežli objevujeme, jelikož ji - i jako výzkumníci - spoluvytváříme v procesu poznávání,
- b) máme možnost změn v průběhu výzkumu,
- c) objevuje se významný vztah mezi proměnnými – vzájemně se ovlivňují,
- d) výzkumník je zároveň i účastník, jelikož vzniká určitá přímá či nepřímá propojenost s průběhem výzkumu,
- e) mohou nastat úzké vazby a jistá zaujatost vůči účastníkům výzkumu,
- f) soubor dat je široký a pokrývá velké spektrum problematiky,
- g) některé procesy jsou neopakovatelné v čase, místě, osobě výzkumníka apod.,
- h) je vhodné přistupovat podle etických pravidel.

V poslední době se věnuje pozornost využití kombinace přístupů kvalitativního a kvantitativního výzkumu. Mluvíme o smíšených plánech výzkumu a smíšených výzkumných metodách [14].

Před samotným výzkumným šetřením je vhodné zabývat se zmapováním terénu a neméně vytvořením ideového plánu. *Ten je základním náčrtem toho, co se autor domnívá, že je třeba zkoumat (formulace výzkumného problému), a z jakého důvodu považuje formulovaný výzkumný problém za významný [15].* Z námi definovaného výzkumného problému vyvstávají výzkumné otázky, které jsou rovnocenné hypotézám u výzkumu kvantitativního.

Základní typy výzkumů v kvalitativním přístupu

V kvalitativním přístupu rozeznáváme několik typů výzkumu. Vzhledem k nejednotnosti terminologie a z důvodu rozdílů historických a filozofických je vhodné vymezit alespoň pět základních typů výzkumu a to:

- **případová studie** - je základním a jedním z nejrozšířenějších typů výzkumu v rámci kvalitativního přístupu, kdy v centru pozornosti je případ, což je objekt našeho výzkumného zájmu (osoba, skupina, organizace atd.),
- **analýzu dokumentů** - je v širším pojetí materiál prakticky jakékoliv povahy, který fixuje data (text, přepis rozhovoru, videonahrávka, výkres, malba, soška atd.),
- **terénní výzkum** - je dalším z velice důležitých typů výzkumu, jelikož využívá možnosti zkoumat jednání lidí v jejich přirozeném prostředí, v reálných vztazích a vazbách, v každodenním životě i ve výjimečných životních situacích

- kvalitativní experiment – zahrnuje jak typy experimentů v přirozeném prostředí za využití kombinace kvalitativních i kvantitativních metod, tak také experimenty, při kterých jsou využívány výhradně metody kvalitativní,
- kvalitativní evaluace znamená proces posuzování a hodnocení podstaty, hodnoty, ceny zkoumaného jevu, procesu s cílem provést určitá rozhodnutí o přijetí, odmítnutí či reformulaci strategie přijaté na určité úrovni rozhodování v dané oblasti lidské činnosti [15].

Metody získávání dat u kvalitativního výzkumu

Síla kvalitativních dat spočívá v tom, že jsou přirozeně uspořádaná a popisují každodenní život. Výběr metody pro sběr dat se zakládá na požadovaném typu informace i na tom, od koho ji budeme získávat a za jakých okolností se tak bude dít [14]. Možnými způsoby získávání kvalitativních dat jsou prostřednictvím dotazování, pozorování a sběru dokumentů.

1. Kvalitativní dotazování - *dotazování obecně zahrnuje různé typy rozhovorů, dotazníků, škál a testů. Tyto metody se mohou použít samostatně, jako je tomu v dotazníkových šetřeních, nebo v kombinaci s jinými metodami. Dvě krajní formy dotazování představují na jedné straně různé dotazníky s pevně danou strukturou otázek a uzavřenými otázkami, vyplňované samostatně nebo s cizí pomocí, na druhé straně volné rozhovory, jejichž struktura není předem dána a které mají mnohdy podobu volného vyprávění subjektu. Pak existuje určitá střední cesta v podobě polostrukturovaného dotazování, jež se vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací.*

Kvalitativní rozhovor - není pouze sběrem dat, ale může mít i intervenční charakter. Existuje v zásadě šest typů otázek, které zároveň mohou být situované v čase. Vhodné je začít otázkami o přítomnosti, příslušné odpovědi využijeme jako oporu pro otázky do minulosti. Rozhovory jsou důležitým prostředkem pro získání dat v kvalitativním výzkumu, stále častěji se používají i skupinové rozhovory [14].

2. Pozorování - výzkumné pozorování lze klasifikovat podle následujících dimenzí:
 - a) skryté,
 - b) zúčastněné (participantní) - nezúčastněné (neparticipantní),
 - c) strukturované – nestrukturované,
 - d) pozorování v umělé situaci - v přirozené situaci,

- e) pozorování sebe samého - někoho jiného [14].
3. Dokumenty a fyzická data - *mohou tvořit jediný datový podklad studie nebo doplňují data získaná pozorováním a rozhovory. Za dokumenty se považují taková data, která vznikla v minulosti, byla pořízena někým jiným než výzkumníkem a pro jiný účel, než jaký má aktuální výzkum. Výzkumník se tedy zabývá tím, co je již k dispozici, ale musí to vyhledat. Rozlišujeme osobní dokumenty, úřední dokumenty, archivované údaje, výstupy masových médií a virtuální data* [14].

Zpracování a analýza kvalitativních dat

Abychom získaná data mohli zpracovávat, musíme je nejprve zaznamenat, přičemž možností metod fixace dat je několik. Tyto informace jsou potřebné pro další práci a především pro jejich analýzu. Mezi základní metody fixace dat patří:

- audiozáznam a videozáznam,
- záznamový arch,
- práce s existujícími dokumenty,
- výsledky odborného vyšetření jako zdroj dat.

Může tedy jít o materiál textový, zvukový, obrazový, pachový záznam či netextové dokumenty. V případě netextového materiálu následuje převedení dat do formátu textového – tzv. transkripce – což může výzkum jak obohatit, tak jej obrátit o významná data. Na začátku procesu zpracování a třídění dat je jejich kódování. Kódování je procesem, v němž neagregovaná data (prvotní, autentickou podobu záznamu dat) převádíme do datových segmentů (jednotek), s nimiž je možné dále pracovat. Přípravená data, pak můžeme podrobit analýze. Z nejčastěji používaných dílčích postupů analýzy kvalitativních dat lze uvést [15]:

- metodu vytváření trsů – slouží k seskupení a rozvržení určitých výroků do skupin např. dle určitých jevů, místa, případů. Skupiny (trsy) vznikají na základě podobností díky opakujícím se společným znakům atd. *Společným znakem takového trsu může být například tematický překryv, tj. když vyhledáváme ve výrociích osob všechny takové pasáže, které se týkají jednoho úzce ohraničeného tématu,*
- metoda zachycení vzorců („gestaltů“) – *představuje relativně jednoduchý analytický nástroj, jehož základní princip spočívá v tom, že v datech vyhledáváme určité opakující se vzorce (případně témata) a ty zaznamenáváme,*

- metoda prostého výčtu – je metodou na hranici mezi kvalitativním a kvantitativním přístupem. Jejím prostřednictvím vyjadřujeme vlastnost určitého jevu, která se týká např. toho, jak často se daný jev vyskytl či v jakém poměru výskytu byl k jinému jevu,
- metoda kontrastů a srovnávání – je velmi důležitá technika, potřebujeme-li od sebe lépe odlišit například dvě identifikované kategorie a upozornit na rozdíly mezi nimi, přestože mají zároveň mnoho společného,
- metoda užívání metafor – jedná se o postup, který má mnoho společných znaků s metodou vytváření trsů a metodou zachycování vzorců a gestaltů, ale rozdíl mezi nimi však spočívá v tom, že metoda užívání metafor převádí zdrojová data do metaforické roviny,
- metoda vyhledávání a vyznačování vztahů – základními principy jsou vyhledávání, identifikace a popis vztahů, na které nás explicitně upozorňují účastníci výzkumu a vyhledávání vzájemných vztahů mezi proměnnými na základě vnitřních nebo vnějších souvislostí,
- metoda faktorování – jejím hlavním cílem je odhalit proměnné, které nejsou přímo pozorovatelné či jinak výzkumně registrovatelné,
- metoda zakotvené teorie – je vytvořena a prozatím ověřena prostřednictvím systematického shromažďování údajů o zkoumaném jevu a analýzy těchto údajů,
- obsahová analýza – je velmi široké spektrum dílčích metod a postupů sloužících k analýze jakéhokoli textového dokumentu s cílem objasnit jeho význam, identifikovat jeho stylistické a syntaktické zvláštnosti, případně určit jeho strukturu,
- narativní analýzou ve výzkumu můžeme označit přístup zaměřený na dílčí, živou, osobní, jedinečnou a subjektivní zkušenost účastníka výzkumu a snahu porozumět jeho životu v kontextuálních souvislostech.

8.2 Vlastní výzkum

Pro realizaci výzkumného šetření jsem využila kvalitativního přístupu, jelikož se ve své práci snažím zjistit, jaké vlastnosti v odpovědích respondentů jsou ve shodě a které se naopak odlišují.

Cílem šetření je částečně zmapovat jak výkon trestu odnětí svobody (VTOS) ovlivnil skupinu (oddělení) mladých dospělých mužů, kteří si odpykávají různě dlouhé

tresty v kuřimské věznici? Jak se během VTOS ne/změnil jejich pohled na sebe samé, na okolí, na samotnou trestnou činnost? Čím vyplňují svůj čas trávený ve výkonu trestu, jakou plánují budoucnost a kdo jim bude po propuštění nápomocen? Lokalitu věznice jsem si k uskutečnění výzkumného šetření vybrala také z důvodu, že jsem měla osobní zkušenost s uvězněním blízkého rodinného příslušníka, proto mne zajímal i pohled jiných osob na tuto životní situaci.

Jako metodu výběru vzorku využívám záměrného (účelového) výběru přes instituci, kterou je v mém případě věznice v Kuřimi, kde jsem oslovila skrze odborné pracovníky vězně z oddělení mladých dospělých. Jedná se tak o konkrétní část kuřimské věznice, provádím tedy skupinový výběr. Základním souborem stanoveným pro můj výzkum jsou mladí dospělí delikventi. Výzkumným souborem, na kterém jsem prováděla výzkumné šetření byli mladí dospělí ve výkonu trestu ve věznici Kuřim.

Z několika typů rozhovorů jsem na základě teoretického rozboru a výše popsaných metod (viz. kapitola 8.1) vybrala pro účely výzkumného šetření strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami, který se sestává z řady pečlivě formulovaných otázek, na něž mají jednotliví respondenti odpovědět. Pružnost sondování v kontextu situace je omezenější než v jiných typech rozhovorů. Tento typ rozhovoru se používá, když je nutné minimalizovat variaci otázek kladených dotazovanému. Redukuje se tak pravděpodobnost, že se data získaná v jednotlivých rozhovorech budou výrazně strukturně lišit.

Problém s výzkumným šetřením při využití rozhovorů jsem spatřovala v nemožnosti pořizovat jakékoliv audio-vizuální záznamy v prostorách věznice z bezpečnostního hlediska, v možné neochotě spolupráce či zkreslení odpovědí ze strany odsouzených související s mojí osobou. Nápomocni mi v tomto ohledu byli jednotliví vychovatelé z oddělení mladých dospělých, skrze které jsem danou skupinu mužů oslovila a také získala informovaný souhlas. Abych co nejméně narušila chod oddělení, rozhovory byly krátké, s konkrétními dotazy. Odpovědi jsem si vpisovala do předem vytištěných formulářů a následně vyhodnocovala. Nejvhodnější metodou se mi jevilo strukturované interview, jelikož tato metoda stojí na pomezí mezi dotazníkovými metodami a interview. Strukturované interview má pevně dané schéma, které je pro tazatele závazné a neumožňuje mu příliš velké změny či úpravy.

Pro analýzu nasbíraných dat jsem využila metodu vytváření trsů, kdy jsem zjištěné informace dle určitých shodných či podobných znaků seskupila do dílčích trsů a v závěru vyhodnotila.

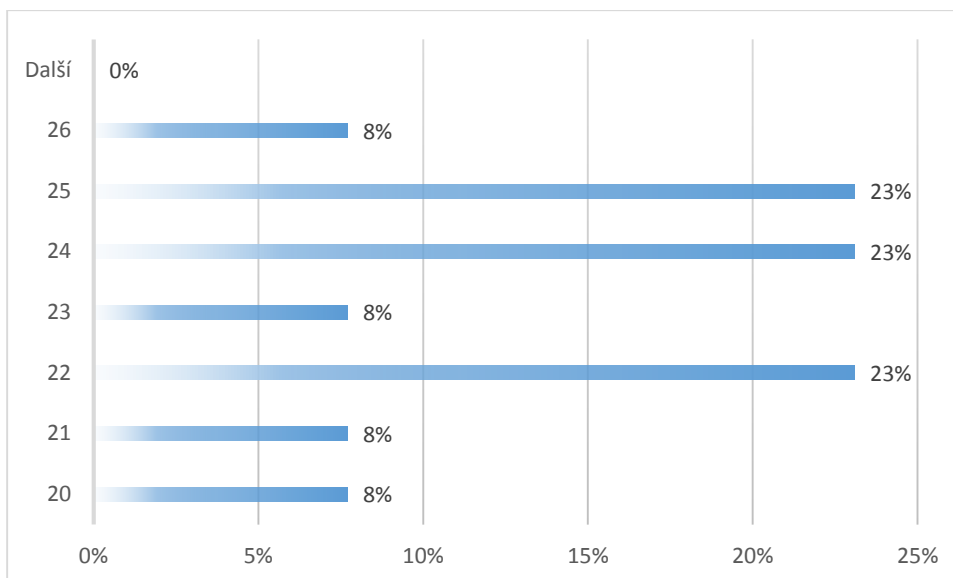
Výzkumné šetření tedy proběhlo ve věznici Kuřim formou strukturovaného interview založeném na předem připraveném souboru dotazů, tak aby bylo následně možné statisticky vyhodnotit jednotlivé odpovědi. Výsledný počet dotazovaných byl negativně ovlivněn prezidentskou amnestií udělenou k 1. lednu 2013, která umožnila ukončení výkonu trestu velké skupině osob. Dotazovaný vzorek mladých dospělých, tak tvoří především vězni s větší délkou trestu, která se projevila nejen ve výsledcích vyhodnocení otázky číslo 2. Z tohoto důvodu byl dotazovaný vzorek osob nižší, než by bylo vhodné pro získání relevantního statistického souboru dat pro další zkoumání a proto jsou výsledné charakteristiky zatíženy chybou a v některých případech ne zcela odpovídají teoretickým předpokladům. U četnosti výskytu délky trestu je předpokládáno normální (Gaussovo) rozdělení, nicméně malý vzorek dat tuto charakteristiku částečně zkreslil, proto by bylo v budoucnu vhodné výzkumné šetření opakovat a výsledky porovnat.

8.3 Výzkumné otázky pro strukturovaný rozhovor

V následujícím souboru otázek byli mladí dospělí ve výkonu trestu tázáni, kromě základních otázek o jejich trestu, na jejich denní režim s cílem zjistit odezvu na stanovený program zacházení a možnosti osobnostního rozvoje, zvýšení kvalifikace a vzdělávání.

8.3.1 Otázka 1: Kolik je Vám let?

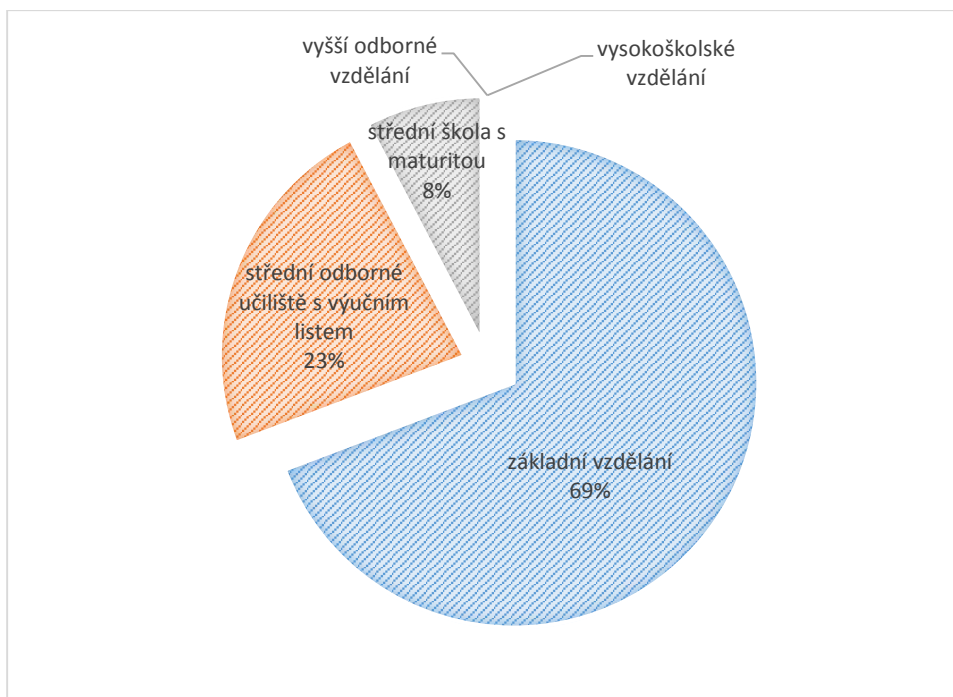
Tato otázka má za cíl zjistit věkové rozložení dotazovaných osob a zjistit zdroje možných odchylek a deformací v závislosti na specifické věkové skupině dotazovaných osob. Skupina mladých dospělých má definován věkový rozsah od 19 do 26 let. Analyzovaný vzorek respondentů pokrývá pouze starší osoby ve výkonu trestu z kategorie mladých dospělých, přičemž průměrný věk respondentů dotazníku je 23,3 roků. Vzhledem k nižšímu vzorku dat neodpovídá charakteristika histogramu věku respondentů typické Gaussově křivce. Z analyzovaných dat vychází medián roven 24 let a modus 25 let. Směrodatná odchylka je v tomto případě 1,8. Procentuální rozložení věku v analyzovaném vzorku je znázorněno na obr. 1.

Obr. 1: Histogram věkového rozložení respondentů

8.3.2 Otázka 2: Jaké máte vzdělání?

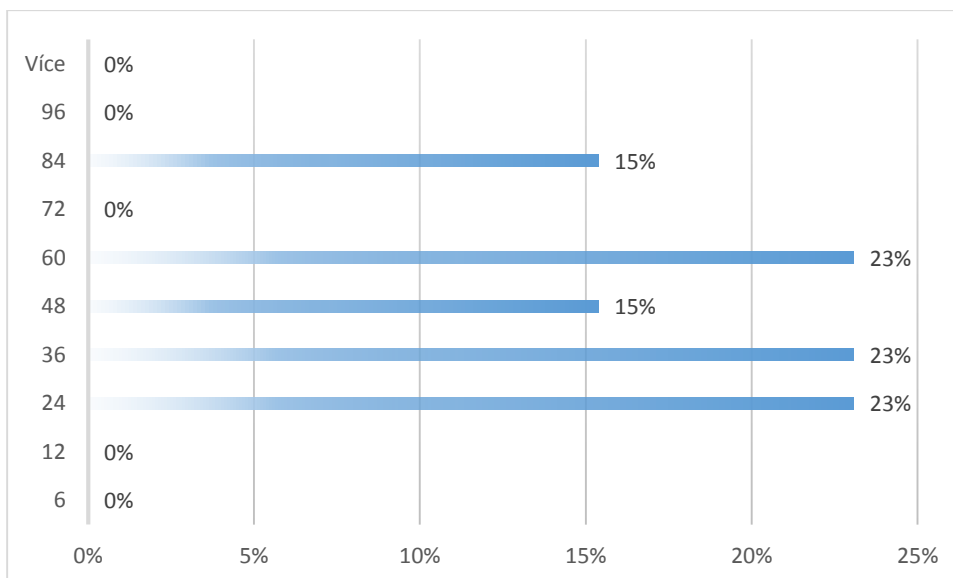
Hlavní zastoupení v dosaženém vzdělání osob ve výkonu trestu z dotazované skupiny mladých dospělých, má základní vzdělání a to více než dvě třetiny. Druhým extrémem analyzovaných odpovědí je nulové zastoupení vyššího odborného a vysokoškolského vzdělání. Maturitní zkoušku absolvovalo pouze 8 procent dotazovaných. Většina mladých dospělých ve výkonu trestu má tedy pouze základní vzdělání, případně studijní obor na středním odborném učilišti zakončený výučním listem.

Obr. 2: Přehled procentuálního zastoupení jednotlivých typů absolvovaného vzdělání na dotazovaném vzorku respondentů

8.3.3 Otázka 3: Jak dlouhý trest si odpykáváte?

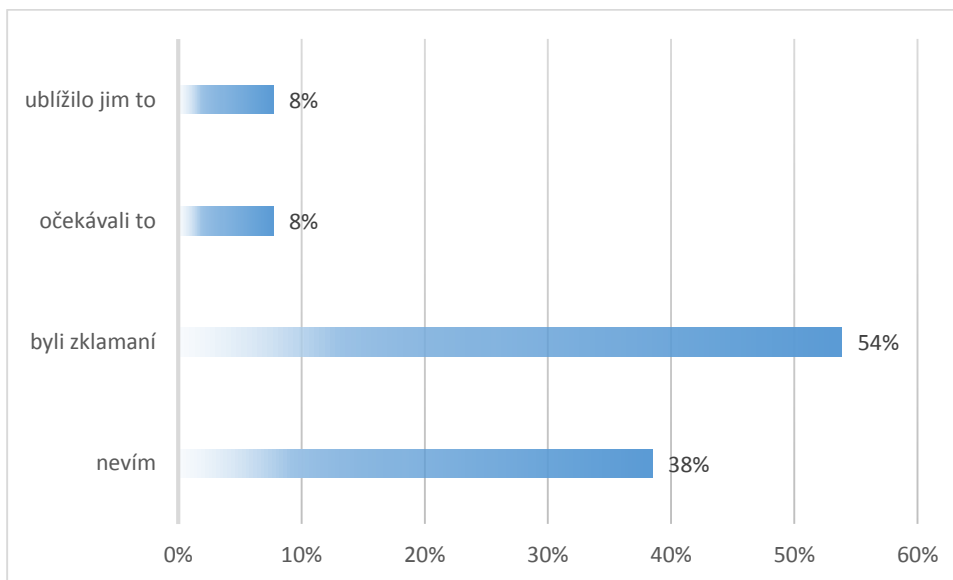
Délka trestu u dotazovaných mladých dospělých ve výkonu trestu se pohybuje od 24 do 84 měsíců. Střední hodnota délky trestu je rovna 43,7 měsícům při směrodatné odchylce 18,9 měsíců. Na následujícím grafu je znázorněn histogram rozložení délky trestu u dotazovaných osob. Na základě rozložení délky trestu lze odvodit závažnost trestného činu a blíže specifikovat skupinu respondentů.

Obr. 3: Histogram rozložení délky trestu

8.3.4 Otázka 4: Jak reagovali na uvěznění Vaši blízcí?

Jednotlivé typy reakcí blízkých na uvěznění lze z odpovědí shrnout do 4 kategorií vynesných v přehledu na obr. 4. Nejčastěji uváděnou odpovědí bylo „byli zklamaní“. Druhou nejčastější odpovědí bylo neutrální „nevím“. Nejméně respondentů uvedlo odpovědi „ublížilo jim to“ a „očekávali to“.

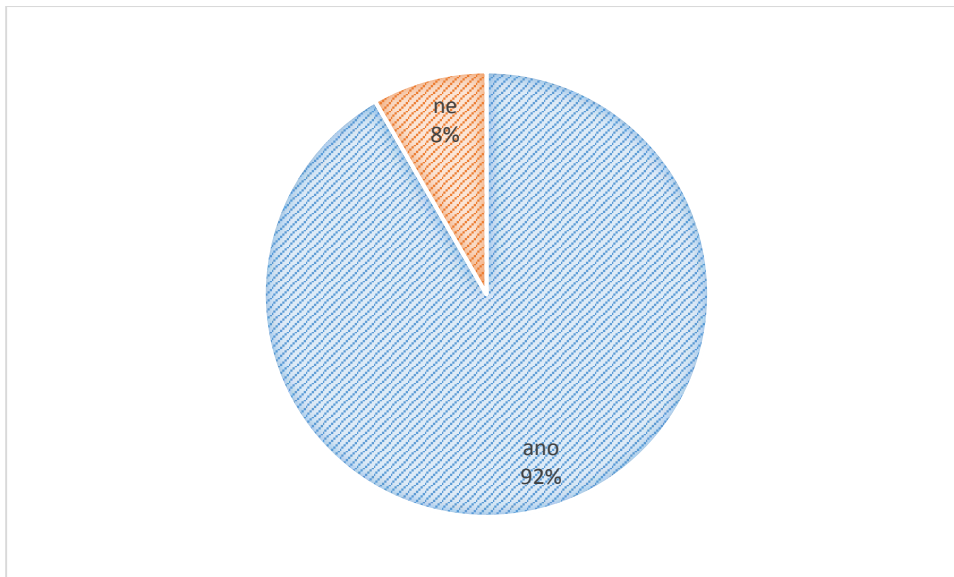

Obr. 4: Shrnutí reakcí blízkých na uvěznění dotazované osoby.

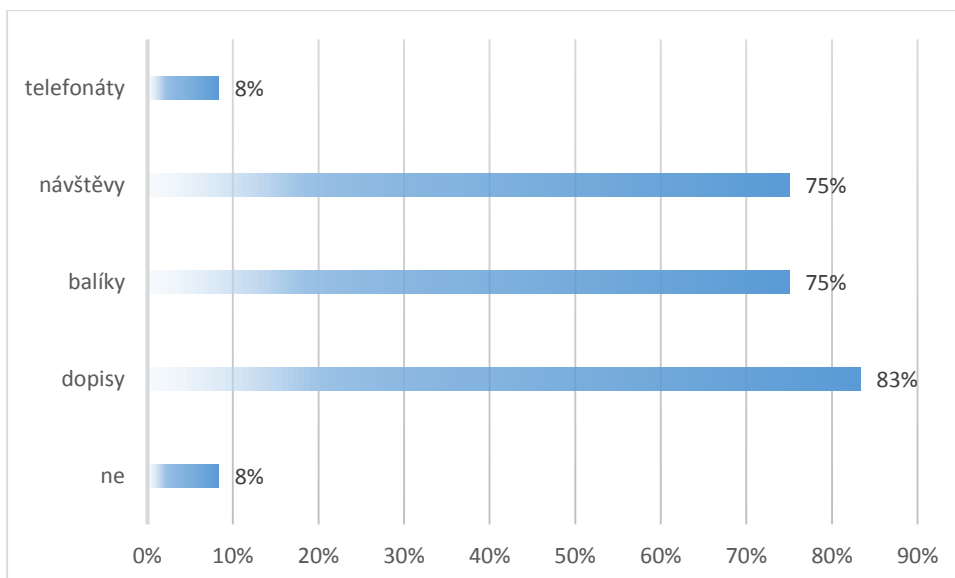
8.3.5 Otázka 5: Jste s nimi v kontaktu, navštěvují Vás, jak Vám pomáhají?

Otázka kontaktu s blízkými byla většinou dotazovaných zodpovězena kladně. Pouze 8% respondentů uvedlo nulový kontakt s blízkými, což odpovídá i výsledku

předchozí otázky, kdy stejné procento uvedlo negativní reakci na uvěznění ze strany blízkých. Nejčastěji uváděným způsobem kontaktu je korespondence, následovaná osobním setkáním prostřednictvím návštěv. Stejné procento respondentů uvedlo i materiální pomoc prostřednictvím balíků.

Obr. 5: Procentuální zastoupení mladých dospělých ve výkonu trestu, kteří udržují kontakt s blízkými.

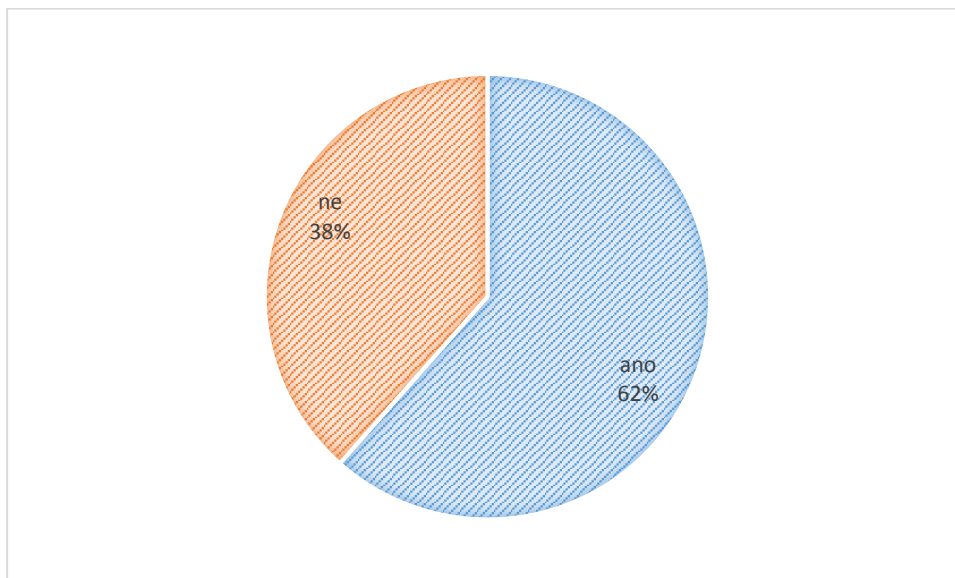

Obr. 6: Přehled způsobů kontaktu a pomoci ze strany blízkých.

8.3.6 Otázka 6: *Byl již někdo ve Vašem okolí ve výkonu trestu?*

Vliv sociálního prostředí na možnou trestní činnost ve skupině mladých dospělých může mít zásadní význam, a proto byl v souboru zahrnut i dotaz na další trestané osoby

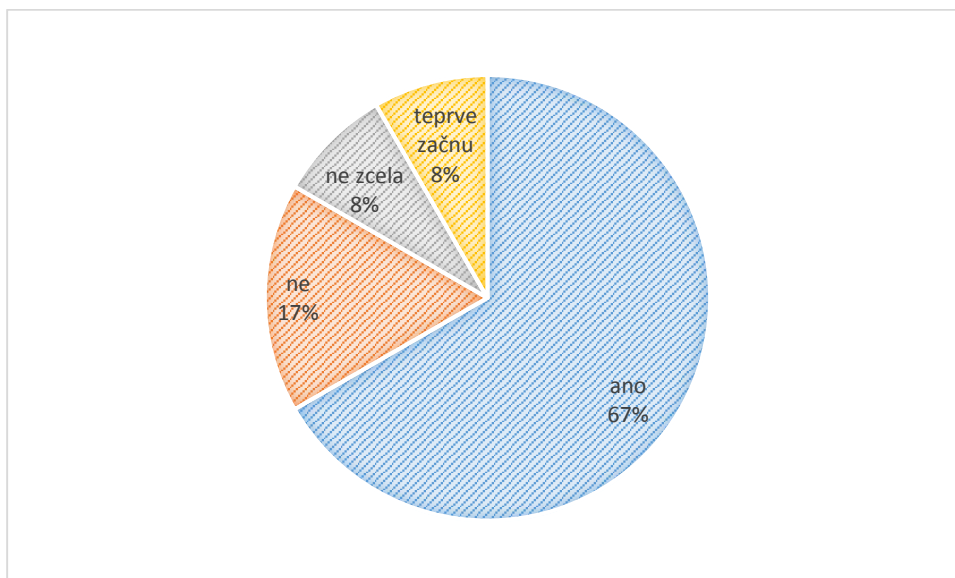
z okolí vězně. Většina odpovědí byla zodpovězena kladně a lze tedy nalézt určitou míru spojitosti mezi sociálním prostředím a potenciálním rizikem páchaní trestných činů.

Obr. 7: Podíl trestaných osob, v jejichž okolí už byl někdo trestán.

8.3.7 Otázka 7: Jaký jste si zvolil program zacházení, daří se Vám ho plnit?

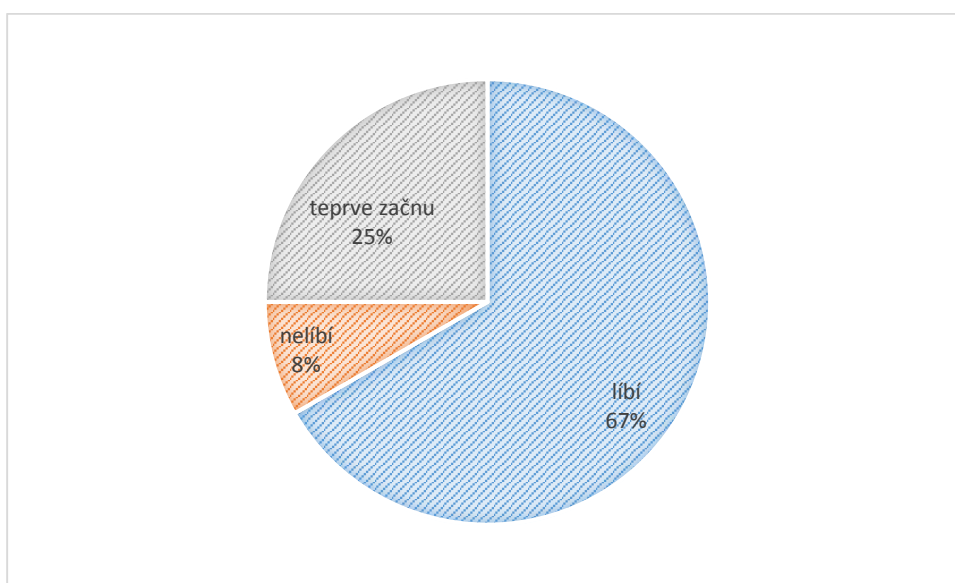
Na první část otázky odpovídá většina odsouzených shodně, že program zacházení jim byl přidělen. Jedná se o povinné výchovně-vzdělávací programy a další povinně volitelné volnočasové aktivity, proto je schéma ukazatelem druhé části dotazu. Z výsledků vyplývá, že až čtvrtina z dotázaných má s plněním povinností problém.

Obr. 8: Přehled rozdělení snahy o plnění programu zacházení

8.3.8 Otázka 8: Co si myslíte o svých osobních úkolech, týdenních programech? (Čeho se týkají, jak se Vám je daří plnit, kolik jim věnujete času apod.)

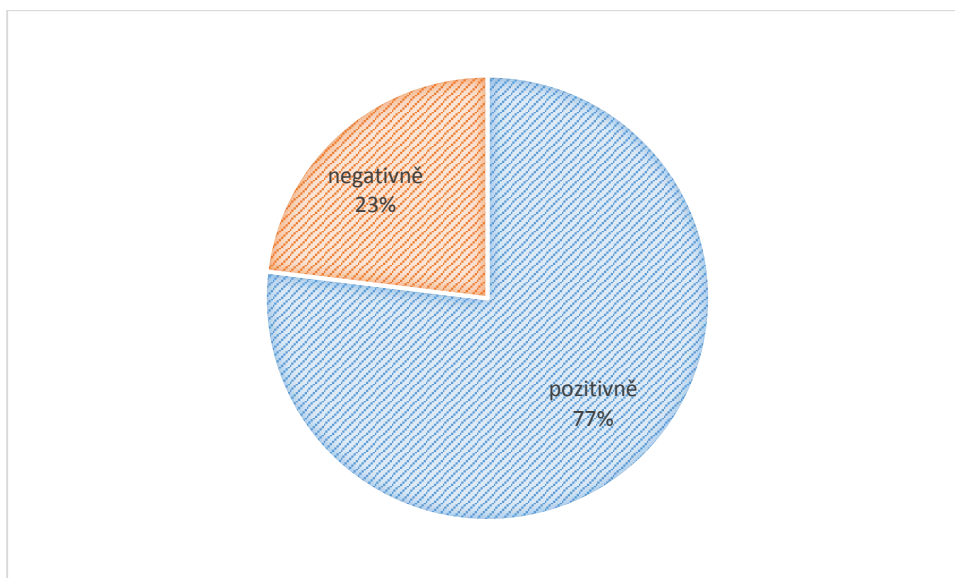
Zde se opakuje stejné procento kladných odpovědí jako u předchozí otázky. V podstatě se jednalo o shodnou skupinu odsouzených, jenž se snaží plnit jak povinné programy, tak volitelné. U osobních úkolů, které si volí odsouzení sami, jsem předpokládala větší účast při jejich plánování. Taktéž odpovědi na „podotázku“ čeho se týkají, byly strohé. Většinou se však jednalo o souvislosti se zájmovými aktivitami. Jedním z nejvíce uváděných negativních vlivů je nuda. Pravidelné plánování úkolů a programů napomáhá vězňům naplnit čas strávený ve věznici a udržovat pravidelný režim činností.

Obr. 9: Přehled vnímání osobních úkolů a týdenních programů

8.3.9 Otázka 9: Co si myslíte o skupinových setkáních, komunitách, klubu mladých? (Jak často se jich účastníte, čeho se týkají, v čem Vám pomáhají apod.)

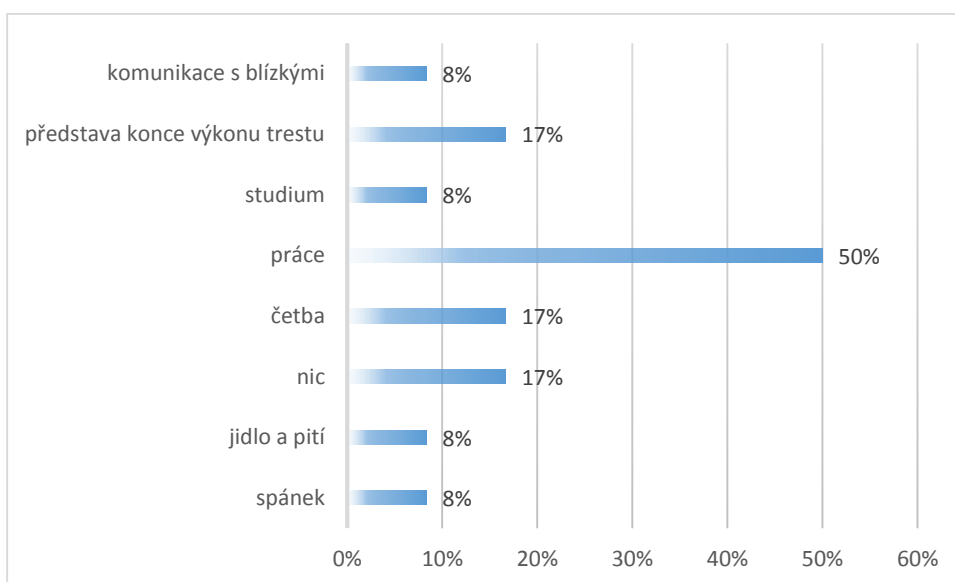
Pro $\frac{3}{4}$ mužů jsou společná sezení přínosem, třetina je považuje spíše za povinnost, nežli setkání, která by jim mohla pomoci. Dotazovaní zmiňují nejčastěji účast na týdenních hodnoceních a měsíčních komunitách týkajících se chodu jejich výkonu trestu. Pod vedením odborných pedagogů dochází při plnění těchto programů k důležité sebereflexi a interakci.

Obr. 10: Vnímání skupinových setkání, komunitách a klubu mladých.

8.3.10 Otázka 10: Co Vás ve výkonu trestu nejvíce naplňuje?

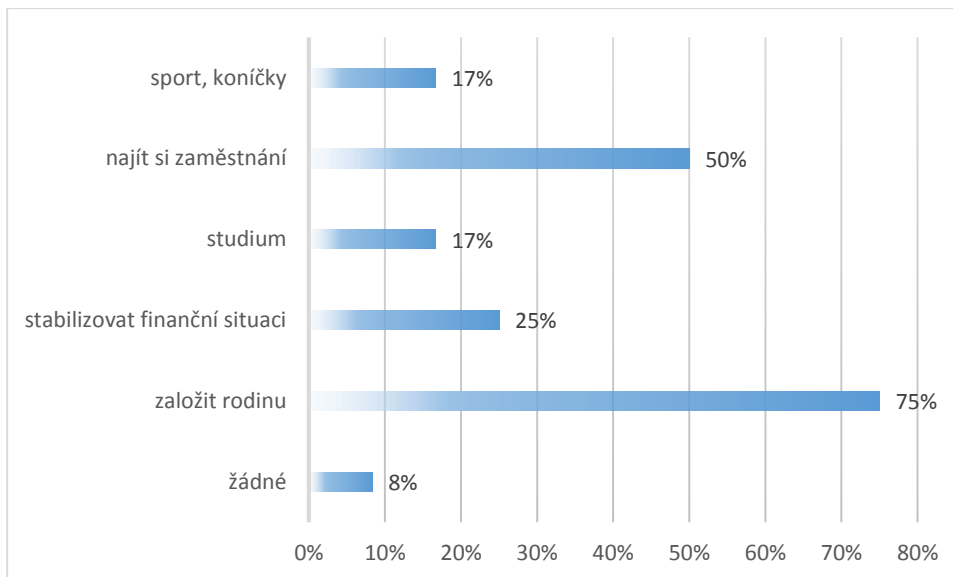
Zde se dozvídáme, jak důležitá může být práce pro mladé dospělé ve VTOS. Každý druhý odsouzený totiž zmiňuje příležitost pracovat jako významnou část života za mřížemi. K dalším činnostem patří četba, se 17 procenty, shodný počet odsouzených nenaplňuje nic a taktéž je tomu u vidiny konce výkonu trestu. Možnost studia nebo vykonání některého z rekvalifikačních kurzů byla uvedena pouze u 8% odpovědí.

Obr. 11: Četnost výskytu oblíbených činností

8.3.11 Otázka 11: Jaké máte cíle, plány do budoucna? Čemu se chcete věnovat po propuštění z výkonu trestu?

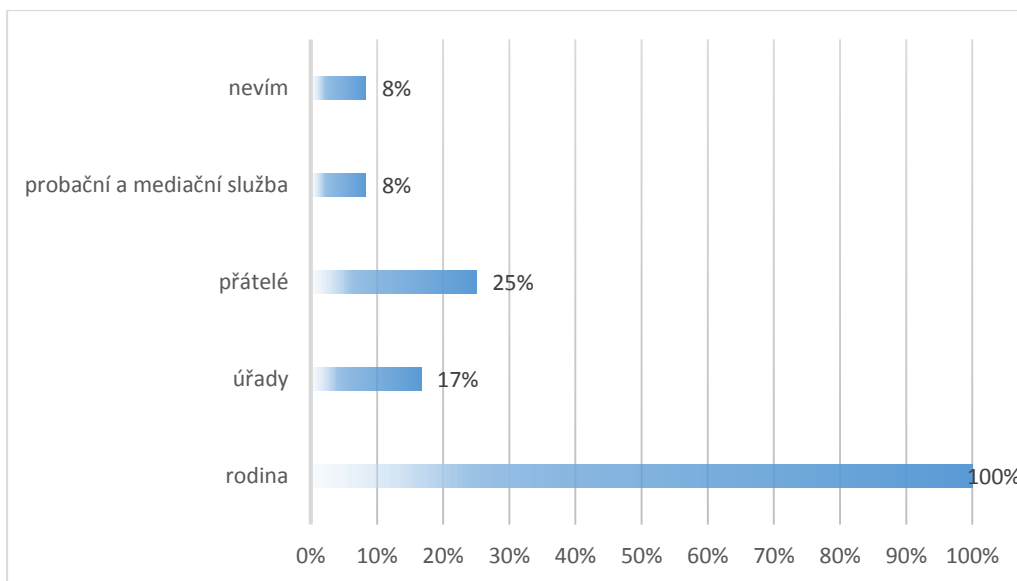
Otázka budoucnosti a způsobu života po ukončení výkonu trestu byla zaměřena na zjištění plánů a cílů. Odpovědi se nejvíce orientovaly na oblast rodiny a zaměstnání. S tím souviselo i ustálení finanční situace, které se objevilo u ¼ mužů.

Obr. 12: Četnost výskytů jednotlivých cílů a plánů do budoucna

8.3.12 Otázka 12: Bude Vám někdo nápomocen (rodina, přátelé, organizace, sdružení, úřady apod.) po propuštění z výkonu trestu?

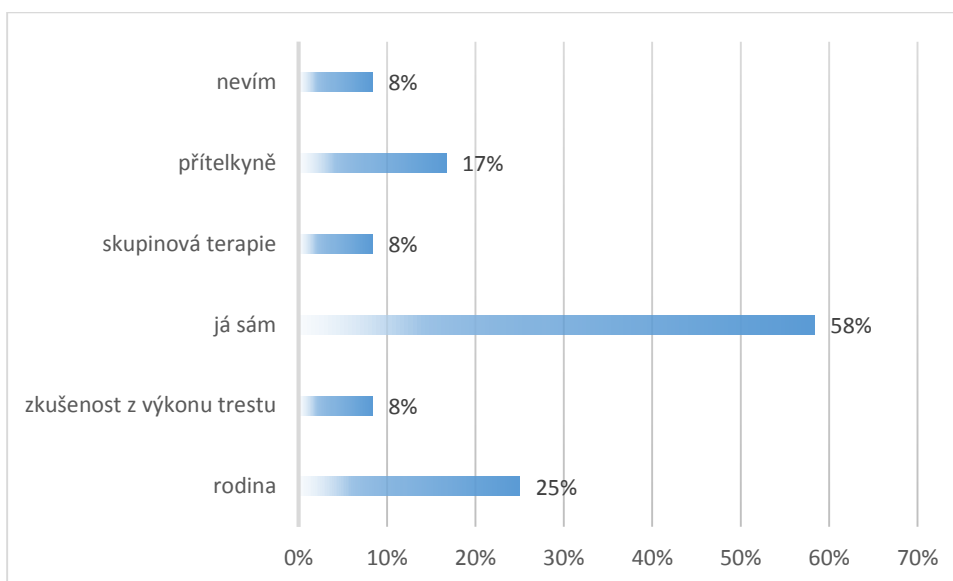
Klíčová role rodiny se objevila nejen u předchozích odpovědí souvisejících s VTOS, ale i v plánech respondentů po propuštění. Všichni očekávají jistou míru podpory ze strany svých nejbližších. Zhruba čtvrtina plánuje vyhledat pomoc ze strany úřadů a jiných institucí.

Obr. 13: Přehled možných prvků pomoci po propuštění z výkonu trestu

8.3.13 Otázka 13: Co (kdo) si myslíte, že Vám může v budoucnu pomoci, aby se již neopakovala tato životní situace (výkon trestu odnětí svobody)?

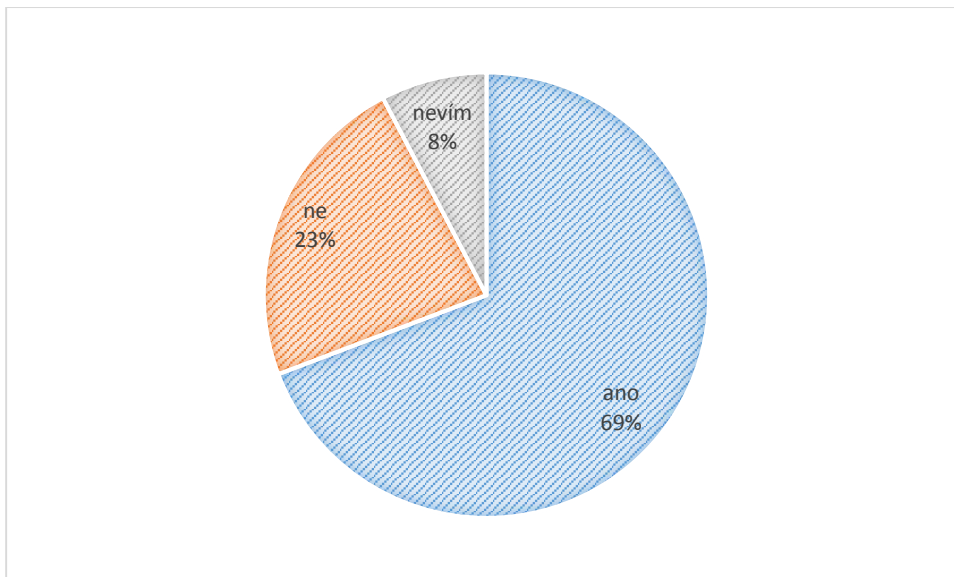
Prevence před opětovným odsouzením k výkonu trestu je jedním ze stěžejních cílů nápravných mechanismů. Odpovědi na tuto otázku bylo možné shrnout do 6 skupin, jejich četnost je zobrazena na obr. 14. Domnívám se, že více jak polovina dotázaných zaujala správný postoj, pokud tvrdí, že další konání na svobodě závisí na nich samotných a ostatní zmíněné oblasti mohou být spíše nápomocny. Vliv negativní zkušenosti z výkonu trestu jako preventivního faktoru uvádělo 8% vězňů. Tato odpověď zčásti koreluje s výsledky otázky číslo 15.

Obr. 14: Přehled možných preventivních vlivů po propuštění z výkonu trestu

8.3.14 Otázka 14: Změnil byste něco ve svém chování, jednání, pokud byste věděl, co Vás čeká (odsouzení, vazba, nástup trestu...)?

Pro většinu mladých mužů je zkušenost s uvězněním nepříjemnou událostí v jejich životě, proto by pravděpodobně své chování a jednání v inkriminované situaci změnili.

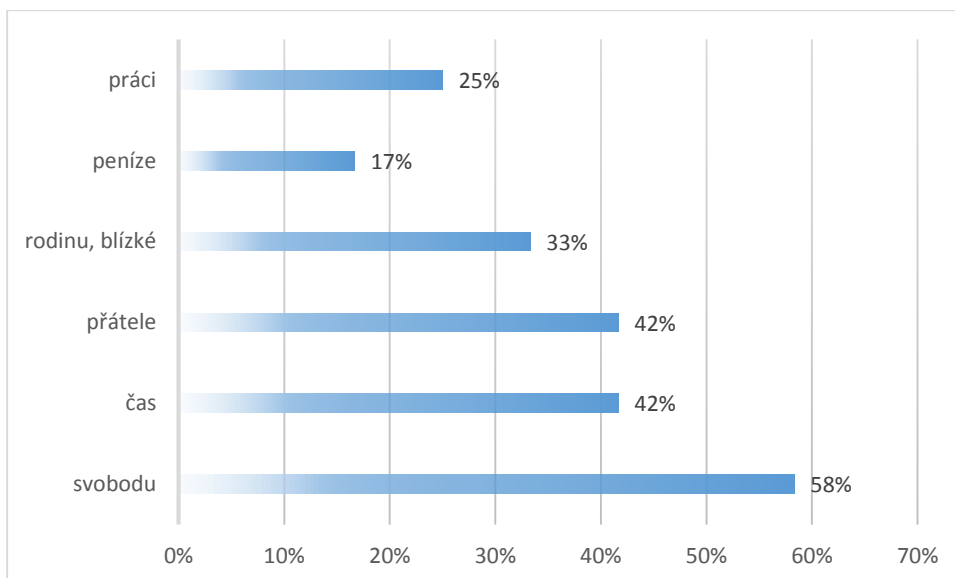

Obr. 15: Přehled odpovědí na potenciální změnu v chování při poznání důsledků

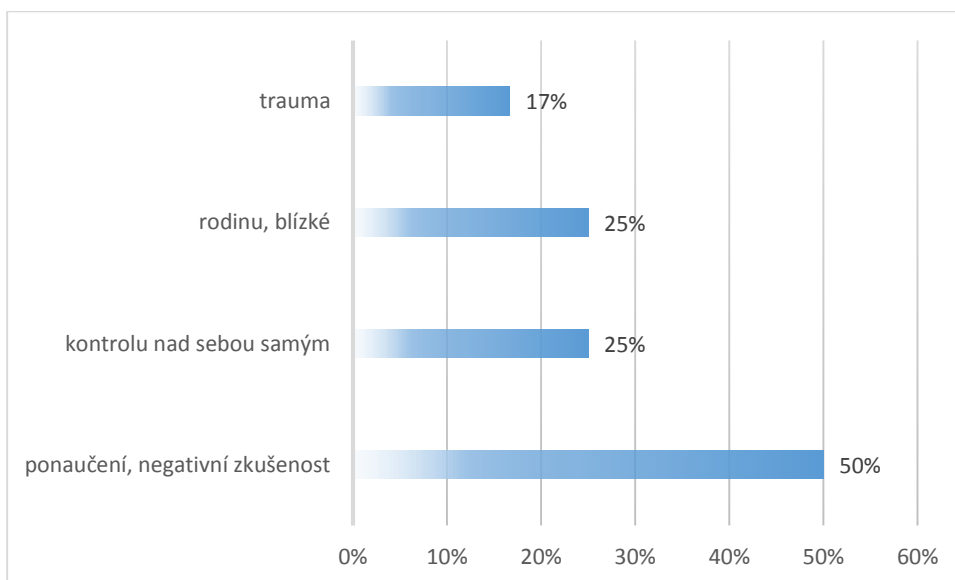
8.3.15 Otázka 15: Co Vám vězení (uvěznění) vzalo a co Vám dalo?

Závěrečná otázka zahrnovala osobní zhodnocení kladů a záporů uvěznění. Mít kontrolu nad svojí osobou a být „pánem svého času“ považují mladí odsouzení za dvě nejdůležitější hlediska, o které je život za mřížemi připravil. Často také ztrácí přízeň přátel a svých blízkých.

Druhá tabulka poukazuje na to, že trest odnětí svobody je pro ně negativní, až traumatizující zkušenost, ze které si chtějí vzít ponaučení a v mnohých případech se naučí mít kontrolu nad sebou samým (dle odpovědí se jednalo především o drogovou problematiku). Někteří uvádějí obnovení rodinných vztahů.

Obr. 16: Přehled odpovědí na dotaz "Co Vám vězení vzalo?".

Obr. 17: Přehled subjektivního hodnocení pozitiv na uvěznění.

8.4 Shrnutí

Z výsledků šetření vyplývá, že při práci s kategorií mladých dospělých ve VTOS je nutné působit na změně jejich chování, názorů a postojů a to nejen vůči okolí, ale především k sobě samým. U těchto odsouzených se často jedná o první zkušenost s uvězněním, proto se běžně objevují negativní reakce spojené s odnětím svobody. To může napomoci při jejich reedukaci a resocializaci a hlavně sebereflexi, která je nutná ke zdárnějšímu formování osobnosti každého jedince tak, aby nadále nedocházelo k nežádoucímu chování vůči vlastní osobě nebo společnosti. Kuřimská věznice se snaží

této skupině mladých dospělých nastavit program zacházení tak, aby byl zaměřen na vzdělávací a pracovní aktivity a na možnost plánování si osobních cílů, kterých by chtěli jednotliví odsouzení dosáhnout.

8.5 Diskuze

Výzkumné šetření si kladlo za cíl zjistit informace možnostech resocializace mladých dospělých delikventů, a to prostřednictvím strukturovaného rozhovoru, který jsem vedla s mladými dospělými ve výkonu trestu ve věznici Kuřim.

Diskuze výsledků jednotlivých otázek je detailněji rozebrána u každé z otázek.

Výsledky výzkumu dokumentují, způsoby práce s mladými odsouzenými a možnosti jejich začlenění do společnosti po ukončení výkonu trestu. Primárním problémem mladých delikventů je jejich sebereflexe, vliv nejbližších, rodinných příslušníků a okolí. Výsledky výzkumného šetření také poukazují na důležitost a efektivitu výchovných programů. Je kladen důraz na možnost doplnit si vzdělání, čehož ale využívá jen malé procento respondentů. Oblíbené jsou spíše více obecně pojaté programy, nebo pracovní uplatnění, které často pomůže vyřešit svízelné finanční situace odsouzených.

I přes nízký zájem o vzdělávací programy se snaží odborníci plánovat činnosti tak, aby je nevedly k zahálce, ale motivovaly odsouzené k vyššímu zájmu naučit se novým věcem, jelikož velká většina z nich má pouze základní vzdělání, které je do budoucna méně uplatnitelné na trhu práce. Vysoké procento úspěšnosti získání odpovědí bylo u otázek souvisejících s rodinou. Rodina může být v některých případech nápomocna, ale u rodin, kde se objevují sociálně-patologické jevy, tomu může být naopak. Jen malé procento pozitivních reakcí, se týkalo ve vyhledání/oslovení další pomoci skrze odborníky z institucí mimo věznici.

Zde vidím částečné rezervy a možnosti rozšířit spolupráci s dalšími subjekty zabývajícími postpenitenciární péčí.

9 Závěr

Při psaní této bakalářské práce jsem zjistila, že problematika vězeňství spojená s pojetím trestů (ať už v historickém kontextu či zaměřená na současnost), se systémem vězeňství, s prací s obviněnými a odsouzenými, s rozdíly v pohledu na mladistvé nebo dospělé vězně je velice rozsáhlá. Z literatury jsem získala velké množství informací od počátků problematiky trestů, až po současné trendy podložené zákony, které striktně vymezují pohled na trestnou činnost páchanou dospělými a mladistvými, kde je od základů vymezena rozlišná terminologie i zacházení s mladistvými. Nacházela jsem informace o alternativních trestech, ke kterým se vzhledem k přeplněnosti věznic, stále více přistupuje.

Významnou součástí problematiky alternativních trestů je Probační a mediační služba ČR, a proto se také zvyšují nároky na profesionalizaci osob, jež jsou v kontaktu s obviněnými či odsouzenými. Během praxe ve věznici v Kuřimi jsem si ověřila možnosti zacházení s odsouzenými a opět získala náhled na odlišnosti programů zacházení na jednotlivých odděleních a o možnostech činností a terapií v průběhu, ale i po propuštění z výkonu trestu.

Kapitola 1 této práce obsahuje obecný úvod do problematiky trestu odnětí svobody u mladých dospělých. V následující kapitole je popsán historický vývoj pojetí trestu a trestání spolu s úvodem do oboru penologie. Struktura vězeňství, její jednotlivé organizační jednotky a zejména úkoly vězeňské služby jsou popsány v kapitole 3. Vlastními procesy výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody se zabývám detailně ve čtvrté kapitole, kde rozebírám právní základ výkonu vazby, diferenciační skupiny a především možnosti programů zacházení. Pojem probace a vysvětlení celého odvětví je rozebráno v páté kapitole. Následující kapitola je zaměřena na alternativní tresty a postpenitenciární péči. Osmá pak krátce pojednává o kuřimské věznici, kde popisuji její počátky i současnost, projekty a celkové zaměření. V poslední deváté kapitole jsou pak prezentovány výsledky mého výzkumného šetření.

Z výzkumného šetření na oddělení mladých dospělých jsem došla k cíli, který se zabýval především problematikou individuálního přístupu k této kategorii osob, se kterou je vhodné pracovat na jejich resocializaci. Mezi dva hlavní účely práce s mladými odsouzenými totiž patří zbavit se do budoucna trestné činnosti spojené s drogovou problematikou a zvyšování kvalifikace odsouzených v průběhu výkonu trestu odnětí

svobody pro pozdější snadnější uplatnění se na běžném trhu práce a ve společnosti jako takové.

10 Citovaná literatura

- [1] Česká republika, Listina základních práv a svobod, ústavní zákon č. 1, 1993.
- [2] P. Kubičková, Penologie, Karviná: Střední odborná škola ochrany osob a majetku s.r.o., 2011.
- [3] J. Sochůrek, Úvod do penologie, 1 editor, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, p. 80 stran.
- [4] V. Mařádek, Výkladový slovník penologie, Ostrava: Ostravská univerzita, 2003.
- [5] I. Hendrych, Vybrané kapitoly z penologie, Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2012.
- [6] V. Černíková a kol., Sociální ochrana, Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2008.
- [7] J. Mezník, V. Kalivodová a J. Kuchta, Základy penologie, Brno: Masarykova univerzita, 1995.
- [8] V. Černíková a V. Sedláček, Základy penologie pro policisty, Praha: PA ČR, 2002, p. 148.
- [9] J. Sochůrek, Kapitoly z penologie - II. díl, Lierec: Technická univerzita v Liberci, 2007.
- [10] E. Biedermanová a M. Petras, Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011.
- [11] E. Žatecká, Postavení a úkoly probační a mediační služby, Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007.
- [12] P. Štern, L. Ouředníčková a D. Doubravová, Probace a mediace, Praha: Portál s.r.o., 2010.
- [13] Vězeňská služba České republiky, „Charakteristika věznice Kuřim,“ 12 5 2006. [Online]. Available: <http://www.vscr.cz/veznice-kurim-46/o-nas-1587/zakladni-informace-173/charakteristika-veznice-kurim-2190>. [Přístup získán 1 6 2012].

- [14] J. Hendl, Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace, 1 editor, Praha: Portál, 2005, p. 408.
- [15] M. Miovský, Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu, editor, Grada, 2006, p. 332.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Jana Kadlecová
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Martin Dominik Polínek, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Mladí dospělí a trest odnětí svobody
Název v angličtině:	Juvenile delinquents and sentence of imprisonment
Anotace práce:	<p>Tato práce pojednává o historii trestů a trestání, o jednotlivých přístupech u nás i v zahraničí. Dále se v práci zabývám popisem systému vězeňství, jednotlivými odbornými pracovníky podílejícími se na resocializaci osob ve vazbě či výkonu trestu odnětí svobody, probací a alternativními tresty. Důležitým bodem jsou také organizace spolupracující s odsouzenými nejčastěji během a po výkonu trestu odnětí svobody. Vše je podloženo aktuálními zákony, které zdůrazňují odlišnosti pojetí trestů u mladých dospělých. Závěrem uvádím výzkumné šetření v rámci praxe ve věznici v Kuřimi z oddělení mladých dospělých.</p>
Klíčová slova:	Penologie, resocializace, vězeňská služba, vězeňský personál, probace, program zacházení, alternativní tresty, pachatel, prvopachatel, mladistvý, justice, výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody, penitenciární péče.
Anotace v angličtině:	<p>This thesis deals with the history of sanctions and punishment, the individual approaches here and abroad. Also I am focusing on the description the penitentiary system, individual professionals involved in the rehabilitation of persons in custody or serving a prison sentence, probation and alternative sanctions. An important point are also organizations cooperating with inmates usually during and after imprisonment. Theoretical part of this work is based on the summary of current judicature which emphasize differences between the concepts of punishment for juveniles. Finally, I present my research investigation which was done in the Department of young adults in Kuřim Prison.</p>

Klíčová slova v angličtině:	Penology, rehabilitation, prison service, prison staff, probation, treatment program, alternative punishments, offender, first-time offender, juvenile, justice, custody and imprisonment, penitentiary care.
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	64 stran
Jazyk práce:	Český jazyk